



Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

WIDENER



HN MUNG 2

WID-LC

PG

3948

.L457

K5

X

VID-LC

PG

3948

.L457

K5

X



HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

27

МАРКО МУРАВА.

27

КНИЖКА ГОРЯ

ЗБІРКА ПОЕЗИЙ.



ЛЬВІВ.
НАКЛАДОМ С. ГОРУКА
З печатні В. А. Шийковського.
1903.

WID-LC
PG
3948
L 457
K5
X
✓

78*1



FRANKLIN INSTITUTE
LIBRARY GIFT

27

П В О Р К
МАРКА МУРАВИ

ТОМ I.

поезиї.

„Здаєсь мені, що я словами
Моїми зроблю тихий слід,
Що по між людкими думками
Ровтоплю заскорувлий лід,
Що збуджу тоску у людини
До кращої нової днини“.

Памяти Марка Мурави.

Їму доля не слала під ноги
Пишних коврів для ходу вигоди,
Тільки вічно метала колоди,
Тільки тернем тернила дороги,

Тільки радість гасила тугою
І до страви давала отрути,
А щоб лекше і скорше зігнути
В горду голову била журбою.

Била вічним тремтінєм о долю
Безталанного, рідного люду.
Аж добила. Аж від злиднів і труду

Він звалив ся, як дуб в чистім полю,
Поторощений а не зігнутий —
І лежить передчасно забутий.

Б. Л.

I

Ви хочете пісню лиш таку почути,
Де ясна радість як сонце пливе,
Де кожде слово пахне і цвите,
Де гармонійні в такт зложились нути.

А боїте ся ви журби — отрути,
Що сумовитість на душу веде,
Що втіху розполошить і страшне
Житє покаже: „бути, чи не бути?“

Та годі любі! Забавляйтесь годі
Штукою, сьвітлом і пісень красою!
Коли стискають ноги нам в колоді,

Коли кайдани вже зрослись з рукою —
Коли на нашім небі парно-хмарно,
Якже думати, щоб піснь склалась гарно?...



II

Коли в неволі стямились жидове,
Чи грали арфи гимн сьвятий Сіону?
Чи величали терневу корону,
Що їм втиснули вороги-сватове?

О, кожде лихо, чи старе, чи нове,
Жалем здіймаєсь до Владики трону
І стогне в пісни, мовби поклик дзвону
На віче, щоб збирали ся синове

До оборони неньки і родини.
Бо йде недоля гірша від неволі,
Бо йдуть знасиля, зганьбленя години,

Бо йдуть на нарід найстрашнійші болі,
Болі нестями, судорог горячки,
Веселість платна, щастє, жизнь — маячки...



27

КНИЖКА ГОРЯ.

V

О, нетямуці люди безідейні!
Ви європейских хочете пісень,
Щоби гуляти в злиднях ніч і день,
Щоби забути клопоти семейні?

О, нетямуці люди безідейні!
Вам би кресати ланцухом огонь
І грать в кайдани пеклом ніч і день,
Щоб блисли пеклом болі Прометейні!

Вас би словами як різками ката
Гнати кривь вулиці страшні, каторжні!
Вас би скувати у кайдани брата

І вляти муки у серця порожні...
І вляти пам'ять в болі безконечні
І так пустити у гульні танечні...



Своя сорочка, хотьби і гребінна
Нераз буває хорим за лікарство,
Нераз і слова рідного варварство
Підносить в славу мода хитра, змінна.

На хліб придасть ся і слота осінна,
Тверда наука на тверде ледарство,
І лайка щира на лихе крutarство.
Най буде мова всім житєм гомінна!

Бо як всі стануть соловейків нути
Сьпівати, соловії повтікають,
Сьпівацку птаху прийдесь позабути...

А люди? Люди легко хрипку мають!
І не спізнає сина свого мати
Про пісні, що будуть нас присиляти!...



III

Хибаж на тризнах, де пісень весільних
Сьпівають? Чи ж невольник за кайдани,
За муки і за серце пражене на грани
Сьпіває гимн тиранів божевільних?

Хибаж і голос в мудї богомільних
Всьміхаєсь красно до катів за рани?
Хто віддає за кривду серце в дани?
О, се буває в трупів цеклом хмільних!

І лїра — вічна народів пістунка —
Народну душу в пісни підймає
Не для забави, як пуста сьміхунка,

А рідну долю словом розважає,
У смутку плаче, розважає злидні,
Шляхи шукає зорішливі, видні.



IV

О, з відки братя, в вас взялась охота
На лад щасливих пісоньки складати?
Чи приведеть ся щастє тим до хати?
А проженеть ся нужда і скорбота?

О, не там кличе народна робота!
Не сего багне Україна мати!
З кучі не стануть величні палати,
В моді не знищить ся сердець тїснота.

Дивіть ся, край наш весь одна руїна!
Біда і голод — найбільші владики —
Гнуть і невгнутим в розпуці колїна,

А зрада толокою шле мувики,
На скверву ватру зносять вже полїна —
А ви — мовчіть на сї некольні крики?!



Так мені тоскно, жалісно, жалібно
І горем душу обіймає сумно!
Та не про те, що народови трумно
Ворог ладнає радісно, вигідно —

Та не про те, що в народі не слідно
Йти проти смерти в збруї а розумно —
А задля того сумно Боже, сумно,
Чому в нас всюди, всюди тяжко, бідно?

Чому сей нарід туманять зрадливі?
Чому народних борців дужих мало?
Чому нас точать ті сварні з'їдливі?

Чому в нас слово безоружне стало?
Чом співаченьків голос вольний вяне?
Чом нарід в нужді гине — а не встане?...



О, встань вже, встань народе духом!
О власній силі, Русине, раз встань
І на народну, нашу ганьбу глянь
І оживи ся думки — сонця рухом!

Почуй, пробуджений, тверезим ухом,
Що так давить твою тверду гортань?
Що так палить вутро твоє мов грань?
Де гать, щоб ти не встав народним духом?

Чи злидні вічні і вічна неволя
Тратують посів споківічний, труд?
Чи вони з'їдають божий хліб із поля?

Чи вони заводять сонність, сонний блуд?
О, братя любі! Наші гробарі
Вони! — і наші лінощі тяжкі!



Ой рано-пораненько повобранці,
Тверді робітники, батьки народу,
Вставайте, вмивайтесь в світла броду,
Йдіть на роботу правди, рано в ранці.

Док' ворог паний тризнами в гулянці,
Скотіть від хати темноти колоду
І пошукайте сю цілющу воду,
В котрій вмивались велити Спартанці.

Відтак спогляньте на свою країну —
Страшно вам? Не страхайтесь! придивіться!
Руїна? — Хоть бачите страшну руїну —

Всі одностайно до робіт двигніться!
Як по Татарах прячте! Ставте хату,
На волю Божу, на добра палату!



А починайте від основ будову!
Дайте скалисті народні основи,
Щоб не схитали їх пекольні змови,
Щоб жизнь почати красну і здорову.

Най нарід в серцю вчув Божу мову,
Най воля дїл пічнесь в народній крові,
І в дужій силі перші щастя мови
Най йдуть на прав і правд сьвяту обнову.

Коли нам жити хочесь Русинами —
То хтож всю нашу поведе роботу?
Може сватове? Нашими руками

Тра нам добути зиск із праці поту!
А праця тамки йде в добрі горою,
Де нарід весь йде до роботи — бою.



Легко сказати: »Люде обновіть ся!« —
І лекше дати з серця ширу раду,
Як помирити споконвічну зваду,
Як говорити: »Люде не підліть ся!«

Велике слово: »Братя обніміть ся!«
Та жир сварні ще все дав принаду,
Хотьби за жир сей і сповнити зраду —
О, братя! братя! Вже час! Схаменіть ся!

Нарід шукає народного друга,
Нарід шукає проводу, опіки,
А сварка любі, — лиха то прислуга!

О, то в отруті вироблені ліки!
Доки на люди день прийде просьвіти,
Тра обережно й щиро володіти!! —



Велика нива — то великий труд;
Великі наші всюда перелоги!
Тра сила праці, сила серця змоги,
Щоби сповнити сей народний труд.

Як на степу чіпавсь легко блуд —
Так сила праці творить судороги
Маяків — що не здвигнуть обороги,
А на робітників полишать суд.

Бо свобода, великий славний гість!
Для гостя хату тра з гріхів замести,
Лиш чистим він приносить щастя вість;

Нечистим — привид люти, кари, мести
Народе руский! Темнота без діла —
Се гріх твій! Щасте — праця ясна, сьміла!

Жуків дня 28. X. 1898.



ДО РУСЬКОЇ ЖІНКИ.

О, руська жінко! Як пестиш дитинку
І тихомриш її забавками,
Не забавляй же грішми ні хвилинку!
Дзїньо діявол! Чорними руками
Розідре щастє в рідному будинку,
Розідре душу чорними гадками —
І сю дитинку, що пестиш, що любиш,
Дзїньом зраниш ти, або в пеклі згубиш.

Гроша блеск дітям дивно приманливий!
Він притягає очи бідних з малку,
Більше, чим сьпів богинь в байках звідливий.
Борше покине влюблений русалку,
Борше остигне із жару гнівливий,
І борше кине розбишака палку,
Як перестануть притягати гроші,
Як перестануть баяти розкоші.

І ся дитинка, щастя твого мрія,
Виросте смутком на родинній ниві,
В горе змінить ся радощів надія... —
А діла зрадні, чорні і змінчиві
Буде вкривати голос соловія,
Доки облуду не зірвуть гнівливі.
Так син твій тілом виросте юнака,
А духом злодій, зрадник, розбишака!



II.

О, руська жінко! Йво тогді дитина
В забавці щастє віднайде будуче,
Коли забавиш книжочкою сина;
Коли се сьвітло істини блискуче
Буде дитині нянька і родина... —
В зараню будить ся чутя дрімуче,
А від обставин волі йде охота,
Від перших забавок — житя робота.

О, не жахай ся, що синочок книжку
В нерозумі своїм в мить пошматкує,
Як пайку хліба на дрібную кришку —
Хоть шкоду зробить, в книжці ся злюбєє!
Книжка му буде за думок колиску —
Вна душу тихо до письма скермує:
Наука стане дружиною, з ранку
Й ангелом буде до житя останку!



III.

І хрестик руський в ручку дай малую!
Най привикає до хреста сьвятого. —
Хрестом най боре долю прелихую,
Хотьби весь вік свій, до с ону самого.
Най ся вдивляє на сьвятую збрую,
Де сила Слова, Господа живого!
А коли прийде протерпіти муки
Хрестні — стерпить у вірі без розпуки!

Русинко-жінко! Кнь ти забобони,
Що смерть чекає, хто хрестом ся бавить!
Від смерти в сьвітї тільки оборони,
Хто хрест свій за добро людей поставить.
А від терневої лукавств корони
Чистое серце смутком не скривавить —
Бо найстрашнійші народні болї
То плач і ганьба народів в неволї!



НИНІШНИМ І ГРЯДУЧИМ.

Бездольні! Ви в неволи народились!
Ваш хліб щоденний — тюремна отрута,
Що в кров веде неволю злого кнута,
Щоби катам зневолені корились!

Пятна лихі в вас люто розраились,
Сини неволі! У каблук зігнута
Душа, а честь і совість позабута...
З рабів раби, щоб соромно хилились!

Колиж, о Боже, збудиш сих рабів
Зі сну невольного, як смерть страшного?
Колиж від Твоїх животворних слів

Вмерці народні до життя нового
Прокинуть ся? Чи сі вмерці ніколи
Не стануть вже для нас людьми на воли?



Де густо дзвонить з напитками чарка,
Де володів народом танець,
Де діло йде з самих пустих словець,
Там патріотів тягне чорна хмарка.

Але як вкажесь небом чорна хмарка,
Утіх і вжитку ненаситний жрець
Дає нурка — втікає і кінець,
А починаєсь хрунів господарка.

І відцураєсь братчик свого брата,
І відцуратесь сьвятих ідей,
За те, шоб тільки Юдина заплата

Вас не минула!.... Даром Прометей
За сьвітло вольну душу покладав..
Даром для зрадників сам Бог конав!



Док' не позбудутесь життя вигоди,
Док' не влюбитесь у праці бідних,
Доки не стануть бідні вам за рідних --
Доти рабами ви будете, моди.

Доти будете наносити шкоди
Братям невольним і для душ свободних,
Рабом будете силачів негідних,
Породою зввірачої породи.

Дух світла йде з країн святих, вічистих
Не до богатих, ані до могучих
А йде до душ нескверних і пречистих,

Йде до маленьких, до грудий болючих,
Що побратались з правдою святою,
Що йдуть за світло до святого бою!



27

На ті великі наші міліони —
Як мало дужих серць, як мало рук!
Отсей богацтвам запродав ся дук,
А ті боять ся рідних оборони.

О, якби ваші зледацілі стони
Видали голос всіх сердечних мук!
То ваш би голос йшов як грому звук,
Що налякав і найвисші трони.

А так всі стони і гнилі й ледаці,
Страху ні болів не порушать, ні!
Вами гордять всі, о! бо ви пронаці,

А нарид плаче, що гниль згодував...
О, схаменіть ся у смертельнім сні!
Щоб час покути вічно не пропав.



О, бідний нарід! В тебе вічна драчка
Бере зпід серця вже добра остатки;
Біда жене тебе в тісної хатки
За море! Сум твій: се народів плачка.

Ти пан сам, служиш наче послугачка
Нужденна, ще й платиш безвстидні датки
За те, що душу тягнуть з панї-матки!
Ось доробилась колишня козачка!

Горе вам діти, продайні сини!
І вам бездушні хлібоїди горе!
Й вам промисловці всі без вітчини!

О! плуг народний всьо в ровень пооре
І вас приоре мов ледачий гній...
Народні діти двигнуть нарід свій!

24. II. 1900.



Тюремний час, бо людоньки тюремні
Зросли в кайданах і цілюють кнут;
Бо спродайні, всьо радо спродають
За пняе щастя, за добра корчемні..

Тюремний час, бо людоньки тюремні
У безвстидї веселу стежку йдуть —
У золотї вони гниють і мруть
Єще величво — людоньки тюремні.

І сьвіт став великая тюрма:
Невольник гордо вольних сторожує!
І сьвіт невольний і людска сімя! —

В почестях Юда — з чести він глузує.
О! прийде час і волї і чудес!
Тюрми упадуть від пісень з небес!



ДУМКИ.

Ой, комуж то ?

Ой, комуж то, диво-доле,
Усьміхнеш ся ти ласкаво?
Рожа розмаїла поле,
Ой комуж ті рожі, доле?

Ой чи не тобі то, славо ?
Рожа тернєм серце коле...
Ой комуж даш щастє, доле,
Щастє даш кому ласкаво?

Тому даш ти славу доле,
З рожами подаш ласкаво,
Другий духом оре поле
А за те даш терне доле!

Найже терне серце коле
За любов! Прощай ми славо!
Хто щасливий в тебе доле,
Рожі, славу даш ласкаво.

Найже серце терне коле
За любов народну — славо!
Красше рож і лаврів — поле,
Наше поле! Наша славо!

Саміська.

Сама у полю при вузкій дорозі
Сиділа дівчина німа, сльозава;
А нічка тиха, чудна та зорява,
За ньеньку була сироті небозі.

І тихо в полю, тихо на облозі,
Не чути птахів, тільки десь синява
Прокинесь мрака, хмарка кучерява
Покажесь, никне, никнуть зьвізди в возі.

І ніч хиляєсь на добу досьвітну —
І горе хилить душу сиротини.
Чи жде вна бідна на добу привітну?

Чи жде нової сонішної днини?
Безмовні сльози і німа надія
Стрічають сонце — стрінуть соловія..



У лузі.

—
У лузі розцвила калина,
До сонця біліють ея цвіти —
У вдови пишаєсь єдина
Від цвітів ще красша дівчина.

Не вічно пишаєсь калина,
Зісхнуть і осиплять ся цвіти.
Не цвисти й тобі все єдина —
І любить і плаче дівчина.



Ой скрипливі воротонька.

—

I.

Ой скрипливі воротонька
Та чому скрипливі?
Ой брехливі вороженьки
Та чому брехливі?

Ой скрипливі воротонька
Від вітру, від вітру —
Завидливі вороженьки
За пшона макітру.

Вітер віє, гне ворота —
На що сі ворота?
Ворог нарід гне, питає —
На що та робота?

Вітер каже: «Я ворота
Зломлю та відкину!»
Ворог каже: «Шкода праці,
В злиднях до загину!»

Шкода праці, шкода труду,
Що воно допоможе?
Наша сила, наша воля,
Наше все, о Боже!»

Віяв вітер, віяв дужий
Та затих, дримає,
А до сонця у розкоші
Вольний світ гуляє.

Ой лютують вороженки
Та знеможуть в люти —
Прийде сонце всім на долю,
Щоб біду забути!...



II.

Ой, скрипкові воротонька
Тяжко їх заперти —
Голосная обмовонька,
Від слави не вмерти.

А я тії воротонька
Засувам засуну —
А щоб в голос не скрипіли
І руков не труну.

А я тую обмовоньку
Обійду без слова,
Наговорять ся обмовні,
Вкучить ся обмова.

Я в скрипкові воротонька,
Не піду, не піду,
Хоть сам на сам сяду в хаті
До свого обіду.



Як той камінь.

Як той камінь на пустини
Дивний між травою,
Ой так дивно і людині
Жити самотою.

Жити в горю, працювати
Без любого друга,
Для когож ся розбивати,
Для когож прислуга?

Ой у мене друг весь нарід,
Русь подруга мила!
Їм служити вірно буду
Док' прийме могила...



Заєдно.

І вірити, невірити —
Заєдно нам нести у гріб
Журби-борби насущний хліб,
Житя глибинь помірити...

Та невір сили не збагне
Збороти вік, віку оков,
Бо сил не дасть замерзла кров,
У почині діло завмре.

У вірі війська в бій ідуть,
У вірі сів нарід сів,
У вірі діло, чи то сьпів
Побіду-долю принесуть!



Ударить дзвін.

Ударить дзвін, молитви дзвін
І голос йде росюю,
І кличе він: пригни колін
Молитвою сьвятою.

І помолись і покріпись
Ти Творцеви і Богу,
І так кріпись і так зберись
В далекую дорогу.

Житя доріг, бутя доріг
Всіляких є широких,
Та в наш поріг, раю поріг
Є дві лиш одиноких.

Одна на путь, сердечний путь,
У розум преть ся друга,
Щасливо вни тоді ведуть,
Як ся тамтій подруга.

Дороги слід, то правди слід;
Йди твердо, не вертай ся!
А найдеш слід, то в бистрий брід.
Ступай і не лякай ся!

Хоть вдарить грім, недолі грім,
Не зломить сили, волі!
Незломно йдїм, в огню сьвятїм,
А дійдемо до долї.

І вдарить дзвїн, сьвяточний дзвїн,
На радість голосами,
І скличе він, народ сторїн
І скаже: »Господь з вами!«



С И Л И !

I.

Чомуж так сили мало, мало в нас
Чому в борбі всихаємо як сіно?
Чи може наше віковічне віно
Переживати безталання час?

Чи не найде ся, хто-б народ наш спас
І розігнув зігнуте коліно,
Або жбурнув нас, як гниле поліно,
Щоб покотились там, де кличе час?

О сили, братя, сили не купити,
Ані впросити тоскою, плачами!
В борбі борбою мусить кождий жити!

А хто не бересь з волі ворогами
Той у неволю пхавсь самовільно,
Сил вирікаєсь, умирає хмільно!



II.

Слабі весь вік стоять на ровдорожу,
Стоять, бо йти у них не має сил,
Летіли-б, слиб подав хто сильних крил,
А так весь вік на днину ждуть пригожу.

І лиш марнують хвилию ясну, божу,
Лякаючись хроба і могил
І решткою своїх безсильних сил
Для лїности городять обгорожу.

Добра вни тільки думкою захочуть,
Просити знають у людей і в Бога,
На вічних жебрах сходить їм дорога,

Лихо лихими вчинками торочать
Бо долї впросять, не плачки могильні,
А вирвуть з пекла борці духом сильні!



III.

О, силачів не кине Господь з неба,
Мусить вродити нарід духом сам,
Хотьби у болях; в мук і болів брам
Вийшов Спаситель вселюдського неба.

О, силачів не кине Господь з неба,
Щоб будували наш народний храм!
Бистрень сильнійший вийде із за там,
Сильнійших творить лиш сильна потреба!

Тому і злидні ліками бувають
На лінощаву, заспану породу,
Бо таравом до діла загрівають,

Тому спізнати духа свого вроду,
Се засів сили,менька силачів,
Се засів нових, променистих днів!



IV.

Що ми не взяли в давнини давної?
Золото, перли, дорогі каміня,
Гадок великих макове насіння,
І мудрість всяку від самої Трої.

Красок принадних силу з неба зброї,
Забрали все старе й нове сумління,
Щоб зодягнутись в найкрасше одія,
Тільки марниці не взяли одної.

Ми не забрали давньої сили,
І не забрали сильної любови,
Щоби душою слово розогнили,

І ростопили сталеві окуви — — —
Тому і замки чарівні дримають,
Бо вони живої ще душі не мають.



V.

Всьо знати треба тямучій людині,
Але найперша народна наука
Най буде борців повість, кров і мука
Сих, що спасли нам сьвятощі родинні.

Батьків гробами відживаєм нині,
Найже сьвята кров відживляє внука,
Хотьби з'їдала серце нам розпука,
Хотьби на нас лягали горя сині...

Память на славу, в вічну правду віра
Народи двигла з ганьби в сьвітлий день.
Тож най не страшить жадна нас офіра

Плисти на моря ясного ровень,
Най не страхують нас нові могили!
З могил нової ми добудем сили!



27

VI.

О, час ладнатись, час, любенькі, крайний!
Час стати в лаві сильній стрійно враз
Для оборони від страшних зараз,
Щоб боронити лан наш хлібодайний!

Час зрахувати сили, час вже крайний,
Щоби в борбі в найгорячіший раз
Устоялись, мов в соненьку алмаз
І йшли у похід поступу нечайний!

Час зрахуватись нам до всіх робіт,
Чи стане всюди наших сил робучих,
А як не стане, то еще числіть!

Тільки женіть робітників дрімучих —
Бо де робота в ліню нетвереза,
Там гріб росте і гробова береза..



VII.

Добудьмо братя разом тої сили
Живої, щоб зросло народне діло!
Добудьмо сили, щоб в будучність сьміло
По морю сьвітла всі разом поплили!

Добудьмо братя з себе тої сили,
Щоб відродила духа в нас і тіло,
Щоб кермувала нашим щастем вміло
І промовляла навіть зза могили!

До сили тої в праці піднімаймось,
Кождий до діла свого най стає,
Всі до мети одної намагаймось

А сила народна в нас ожие!
Бо хто до правди, правди йде стежками
Добуде долі чистими руками!



БЕЗСМЕРТНИМ.

Данте.

—
У грудях муки сей зазнав пекольні,
Хто видів в крові, в бою рідний край
Роз'єднаний, коли сей рідний рай
Ріднії діти погавять бездольні.

У грудях муки сей зазнав пекольні
Хто бачив зварений морозом май,
Де пропадає щастя людський пай,
Де вольні пруть ся у раби невольні.

У грудях муки сей зазнав пекольні,
Хто бачив зраду, людськості відміну,
Спродайний безвстид підлоти руїну,

Де володіють трупи богомольні
На ганьбу сьвіта. — — Сьвіт шалїє встекло,
А дух все бачить духа вічне пекло.

12. VIII. 1898.



Галілеї.

«Судї засіли. Клячучи, науку
Старець астроном відкликав словами:
„Земля стоїть, а сонце йде сьвітами“.
Казав, а серце відбувало муку.

Підніс старець в гору дрожачу руку,
Що не поверне блудними стежками
Шукати правди за зірниць шляхами,
Не переверне прадідів науку.

Так суд судити став вину ласкаво:
Три роки тільки темної вязниці.
І встав вретик, усьміхнесь лукаво

І каже: «Ой не жаль мені вязниці,
Жаль тільки мого відкличного слова!
Земла крутилась й крутить ся здорова!»



II.

Зима завилла боруном погана,
Морозить серце. У кутку вязниці,
На клаптю соломянім, у журиці
Старець безсонний дожидає рана.

У серцю в него превелика рана —
Молить, щоб Бог цілющої водиці
Подав на біль — на людські серця з криці,
Щоби раз правда ожила кохана.

Се Галїлєї. — Праведник в покуті
Старечим тілом кару відбуває,
І серцем думи вольні, неокуті,

На Божі зорі тихо посилає —
Там бачить Бога в праві безконечнім
І людскість бідну в блуді суперечнім....



Байрон.

На гробі волі пють вино тирани,
Пють на погибель волі і життя,
А людскість в горю клонить ся ціла
І тихо руки віддає в кайдани.

На гробі правди пють вино тирани,
Пють кров сердечну а людска сімя
І не застогне, бо страху бремя
Гниючим струпом налягло на рани.

І всьо замовкло, втихло, заніміло
Гнет і неволя безкарно гуляють —
Аж громові слова піднялись сьміло

З могили волю на сьвіт добувають —
У судорогах тріскають окови —
Дух Байронізму вік веде обнови.



Хмельницькому.

Зродив ся у громах ти народних мук.
За сонце сьвітили пожежі червоні,
За пісню харчала роздерта грудь в сконі,
Бо доля напняла страшний мести лук.

Сповитий в пелени скервавлених рук,
Зростав і дивив ся, як там, на болоні
Труп рідний доптали копитами коні
І чув безнастанний гарматний рев-гук.

І виріс у мести, у справі до бою,
І виріс як зьвір той шалений, ревучий,
Що пута торощить свободи жаждою.

І виріс як велит страшний і могучий...
Чомуж кров-огонь не залили мук-горя?
Чому кров і слези все ллють ся до моря?...



Шевченкови.

У злиднях народних, у путах, в неволі,
Катований дурно людьми і законом,
Озвав ся могучим, грімким, людским дзвоном,
Озвались тобою всі народні болі.

І думи зростали в високі тополі,
Плачками ішли за свобід похороном,
До Бога летіли слезавим проклоном,
Обдерті, побиті, великі, хоть голі...

Щасливий, хто в щастю талан лиш приносить,
Щасливий хто в злиднях скріпляє гарт борців,
А ще щасливійший, хто з болю виносить

Закони предвічні і в край чудотворців
Літає по силу...

О Батьку, сьпіваче
У болях зродив ти нам небо козаче!



Пантелеймон Куліш.

В зараню лїт ворїла дням надїя —
І серце в думам народних зростало
І щире люд свій рідний покохало,
Як май кохав голос соловія.

В полудне живни ласилась надїя,
До дїл великих серце заналало,
Лаври клонились... О, змінчива хвало!
У вечір праці стала з всього мрія...

Зі всього? Чи ж життя сьвяте — робітне
Пропаде також як надїя марно?
Правду шукає мало хто безкарно...

Однак життя в борбі ділом вагітне
Виплине з мраки сонця ясною
І жити буде згадкою сьвятою!



Котляревському.

О довго-довго обнимав нас сон,
І довго-довго в тім глибокім сні,
Немов зморожені квіти в зимі
Прспали ми, давлячи болю стон.

І хтож пізнав би нарід тих сторон,
Де слово славне, віще, по Дніпрі
Вело розмови в сьвітї голосні,
Де піднімав ся слави сьвітлий трон?

Здавалось, вічна смерть вже Русинам —
Тоді промовив рідним словом Ти,
І відкликнулось слово по степам,

Кріпшати стало, славою рости.
Аж ревсьпівалась думкою рідня..
Так Батьку живить нас душа твоя!



Цервантес.

В краю щасливім, де яскраві рожі
Поклін любимцям віддають пахучі —
Тебе витали вороги дрімучі:
Ненависть, нужда, напасти ворожі.

За думи ясні, віковічні, божі,
Із серця в серце правдою ідучі,
Терпів до смерти рани Ти болючі,
Бо не злюбили слів Твоїх вельможі,

Бо не згодив ся стати їм слугою,
Чести позбутись а сьпівать за гроші,
У згоді жити в гнилею лихою,

Бути красою зношеної ноші —
За те і памятник не став на гробі...
Якіж сьмішні ви люди в вашій злобі.

11. VIII. 1896.



ARS LONGA

Digitized by Google

I.

Колись давненько лицарі гуляли,
А в смутку-горю мірались в богами.
Нині змінилось. Іншими стежками
Робітник і лідар попрямували.

Колись душа, як грудь була зі стали,
Тож як крушилось серце друзочками,
Або душа палила ся огнями
То доли-гори в відгомін стогнали.

Дивіть на муки скону Лякона,
Як тіло духа у борбі малює!
А нині? Нині криє все обслона,

Краса і гідь зарівно ся пудрує,
Все закон має постуново-модний,
Такий культурний, пустий і безплідний!



II.

Ви кажете, що пісня віща, нова
Має складатись вишпечена, гладка,
Щоб красним словом плила красна гадка
І щебетала як пташка чудова.

Думаєте, що проста, щира мова
Вже до серць наших непридатна кладка,
Що до часу вна мов гребінна латка
Пристала, або з шмат на фрак обнова.

Колиж ся страва гарна та без соли!
Богато цукру, прибагів багато
Дайте їсти в будний день і в свято —

Всю чужину везете до стодоли.
А наситившись, чи не стане нудно?
Чи знов шукати не будемо блудно?...



III.

Вся думка наша вбрала ся сьвяточно,
Кудаж підемо ясно-подорожні?
Чи помолитись Богові побожні?
Чи нас манить гостина де байочна?

Чи то думок пічнесь війна казочна?
Чи кличуть на весіля нас преможні?
Чогож нараз ми стали так трівожні?
Може заглада йде нам остаточна?

Може до праці вбрали ся так ладно!
Ой за багато блесків! Так не складно-
Ні до роботи, анї до охоти!

Скиньте лахматя послїдну крихітку!
Що не пічнете — киньте позолітку!
А не буде за нею вам скорботи!

8. VII. 1897..



IV.

Скажете любі: деж пісень новітних
Нам роздобути! Чиж в віків до нині
Не пережилось всьо в сьпівній людині?
Деж хоть дрібниць дістати незамітних?

Чиж тільки в піснях бачимо недітних
Борців безвусих? В чоловічій глині
Мабуть ще кисне, бо йно мраки сині
Сіріють всюди в думок і мрій глітних!

Може і правда! Може в мрак комети
Житя і сили в людскости розблиснуть.
Може зі словом ви тудя підете

І думи нові, новим сьвітлом триснуть!
Щоб не за пізно! Краще було-б з вами,
Колом комети ви несли думками!



V.

Нині велитні, громовина, пара
Велитну думку молотами грізно
Кують — і нині в робітнях завізно,
Бо праці всюда налягає хмара.

Так, нині в серце бє таран, окара,
Нині ніяко розмолитись слізно!
Від сходу ранка аж у вечір пізно
Розум і серце рве ідей пустара.

Так ваша думка вас не оборонить!
Най ваше серце йно як дзвін задзвонить
Любов вселюдску і вселюдскі болі

І гадку волі до діла-роботи —
Здрігнуть ся можли, вслухають ся голі,
Зі смутку блисне день життя-охоти!



VI.

Коли сьміш ся, сьмійся на всю губу,
Радість, веселість най будуть сердечні!
Не будуть в гадці, в слові суперечні,
А то йно творите облуду грубу.

Бо сьміх і плач то на забаву любу
Ведуть з безодні духа, безконечні
Бурі великі, люті, небезпечні,
Що йдуть в обіймах щастю на загубу.

Щаслив, хто в сльозах не затопить долі,
Хто хоть угне ся, підніме ся скоро,
Не дасть зломити в бурях сили-волі!

Щаслив, кому в душі думкам просторо,
Хто в щастю пусто не пересьміє ся,
Бо біль і втіха тернем в серце вє ся! —



VII.

Не товариші — а брати ви рідні,
Хотяй не так як менший брат буденні.
Пророки правди, правдою письменні,
Пишіть, сьпівайте у тюрмі — свободні!

Най сьпіви ваші як бірки погідні
Холодять спраги і жарі південні,
Най ліком линуть голоси пісенні
У бідну хату, поміж люди бідні.

Най не злякають ся уста сьпівучі
Сьпівати рани, бідноти і болі,
І муки пекла, пекло все родючі.

Най свободить ся в ясиру-неволі:
Народ невольний і народ у власти,
Щоби до сьвітла кладку всім покласти.

7

VIII.

О мисли сьвітлі, рожами розмайні,
Розцвітом серця чарівні в принаду!
Плинїть щасливо в людскости леваду,
Душі і тілу добрі, хлібодайні!

Витайте в села, на шляхи розстайні,
Збирайте духів на жичливу раду,
Учіть любити, вчіть мирити зваду,
Учіть лучити, щоб зійшли ся крайні!

Бо щож по думці найкрасшій остане,
Коли як блискавка у сконї звяне?
Бо щож по цьвітах красних, чарівничих,

По їх вінках на трупах невільничих?
Житє і думка се найкрасші дари —
Щасливий, хто від них відверне хмари.

18. VI. 1897.



Г А Д К И.

I.

Буває слово більше понад діла,
Буває діло більше від копиць
Словесних — а буває сьміла
Гадка, що мов вода з криниць
Цілючих, жизнь нам відновляє.
Щаслив, хто в ціль життя вціляє!



II.

У хвилях житєвих, важких
Вловити гадку тої хвилі,
Для гадки віднайти палких
Слів, щоб були сказати в силі
Образ гадок, людей, часу —
Се геніяльну становить душґ.



III.

Тяжко людекі всі дурниці
Розбирати у ладі,
Бо розумному в скарбниці
Лекше скарби духові
На пожиток роздавати,
Чим в дурнім — дурне шукати...



IV.

Найтяжша доля, що живими
Кладе до смертних домовин —
А найпідлійша, що з чужими
Йде руйнувати рідний тин.

* * *

Всякі в світі є убійці,
І всілякі кровоїйці —
Та поганьших понад тих,
Що світ думки убивають,
Що пють кров з сердець живих —
Люди з правіку не знають.



V.

У щастю родять ся други,
В нещастю раді-б крихту другів мати.
У щастю други, то нещастя слуги,
В нещастю друга тяжко відшукати.
Так на гнилих струях осуги
Ростуть — на бистрих не видати...



VI.

Найбільша у життю прислуга,
Се правда висказана в час —
Щиро — ласкаво і від друга
А просто й без усіх прикрас.



VII.

Превеликий а сердечный

Жаль — ваги не має!

Най же обминає

Дух, сей обрив небезпечний!



VIII.

Хто не навчив ся з мучеників болю
Любити правду, з правдою стояти,
Той все скитальцем буде в ріднім полію,
Того чужинці проженуть із хати —
Бо гріб кровавий за право прадідний
Боронить нарід у борбі свободний.



ШАНУЙТЕ ПАМЯТЬ!

I.

Шануйте пам'ять великих героїв людей,
Великих в праці, щоб нарід упалий двигнути!
Вни то палуди з незрячих здіймають очий,
Щоб у роботі і правду і долю стрінуги.

Они мов гірник йдуть пильно в глибоку землю,
Незнані річи у поті на користь дістати,
Незломні люди розломлять гранітну скалу
І побудують шляхи і поставлять для долі
[палати.

Самі бездомні, без хліба а ситі лиш мук,
Йдуть перебоєм тяжкими в колодах ногами,
Добро для світа пливе з окровавлених рук,
Вони вмирають роздавлені люто ділами!



II.

Шануйте пам'ять великих народних офір
Що стали кровю серцежною вас сторожити!
Хоть побивав їх невдячно темряви сей мір —
Бездольні в живни, жита йшли для вас боронити.

Бо воїн в бою за нарід, за рідний свій край
Відважно боресь, не думав лячно о смерти,
— Побіду Боже батьківщині — каже — подай
А буде мило за нарід, за землю умерти! —

Всі тії жертви і в бою пролита вся кров
За правду вічну, всі муки, всі болі, всі рани
Засіють долю, і щастя всьміхне ся з оков
Та сторожів сонце грядуче мертвими застане...



III.

Шануйте пам'ять всіх ваших героїв людей,
Офір всіх ваших і праці і життя і слова!
Їх серце чисте най б'єть ся з під ваших грудий
Їх слово правди — най буде вам вічна розмова.

Так привикайте до славних героїв життя,
Великість людську сердечно і щиро злюбіте,
Най стане пам'ять для всіх нас рідня
І рідних рідні на пам'ять батьків обніміте!

Оттак бо люди в недоли, у путах, в ярмі,
В хоробі, в смерті ще ліків цілючих шукають,
Оттак в упадку в неспроспаній ввік темноті
До світла правди і сили і волі змагають!



Д О Б О Ю!

ХЛОПСЬКЕ ГОРЕ.

Грають.

Пють вино і в карти грають
У палаті,
Плачуть діти, хліба просять
В хлопській хаті.

Пють вино, а гріш ся котить
Між руками,
Возний шнирить в хлопській хаті
Та з письмами.

При забаві ще й музика
Пригріває —
А на хлопській шкірі рівно
Нужда грає. —



Мужик ратуєсь.

»Чом ти Йване зажурив ся?
Чи сусід межу зорав?
Чи на забавці побив ся?
Чи корову злодій вкрав?»

»Ні сусід межу грабує,
Ні із забавки синці,
Ні коровиці хибує,
Бо не було — а танці

Лихо люте виправляє.
Жінка вмерла, вмер і син,
Тра гроша, а ту не має,
Тра всього, від домовин.

Тра позичити пів сотки,
Потріб вбити і біду;
А відтак продасть ся мотки,
Підгодує ся свиню,

Щось урве ся із зарібку
І посплачувсь якось!
Хоть поголодуєсь дрібку.
А поручить — з рідних хтось.

Добре склалось. Заручили,
Наський банк дав гріш на дух,
Гроші рідних хоронили,
Розійшлись, як мід від мух.

Але як прийшло віддати,
Так не йде, хоть зараз гинь!
Мітків не було продати,
Свинка згинула від динь!

Щож робити? тра просити,
Щоб чекали і на див,
Як взяв кланятись, ходити
Проволоку упросив.

Рук від праці не здіймаю,
Роблю тяжко, мало їм,
Гріш на рату відкладаю,
Занедужав — і по всім!

Гріш округлий, розкотив ся,
Проминув поплатний час,
Голий з ліжка підносив ся,
А ту — термін вже погас!...

Знова прошу, знов благаю
Проволоки в сплаті рат.
Як випросив, вже не знаю,
Змилювались моїх лат.

І працюю день і нічку
А зложити тяжко так.
Хоть продай доньку-калічку!
Та і те не втну ніяк — —

Взяв на жнива, щоб хоть рату
Заплатити — хоть одну!
Заплатив. А рідну хату
Винаймив на всю зиму.

Наймитом наймив ся бідний
У сусіди і з дітьми
Із малими. Кут свій рідний
Попращав. Пращав слізми.

Знов дитина у хоробі.
Вмерла. Плакав... поховав.
Знов з весною я на гробі
Обідертій лихом став!

Проволок не впрошу в банку.
Возьний позов вже несе.
Ліцитують на останку,
А Іван у плач клене:

— Ой бодай добра не знали
І у найми йшли самі,
За пів сотки всею продали!
Тяжко бідному в біді! —

* * *

Весна, весна! Ти богачка!
Скільки щастя вносить май!
Бідакови все рогачка
Замикає путь у рай. — — —



Машина.

Гук молотїльнї глухо
Як велит-бас реве.
А в губї, в горлї сухо.
Працювш, людска мухо,
Бо пара все жене.
А молотїльня глухо
Як велит-бас реве.

І диму гонять хмари
І іскри все трїщать.
З людий йде хмара пари.
Пїт ллєсь горохом з твари
І гне ся людска стать.
А диму гонять хмари
І іскри все трїщать.

Все борший пульс машини
Сапить, мов з пекла лють.
І борший рух людини
Кипить кров в жилах сина,
В очах сьвїчки стають —
Бо борший пульс машини
Й сапить, моґ з пекла лють.

Високо сонце стало
Машїна не змоглась.

А люди? Чиж їх мало?
Звивають ся ще вдало!
А завтра — вмере котресь.
На південь сонце стало
Машіна не змоглась!

І день іде, минув ся.
Машіна гаркотить.
І нарід стогне, вгнув ся,
Вже рад, що праці збув ся.
Кров — серце тьохкотить...
Хоть день зійшов, минув ся,
Машіна гаркотить.

В тім зойкла, засвистала,
Синилась, не реве.
Спочила! І пристала
Робота. Ніч запала.
Робітник лиш зітхне —
Машіна засвистала
Спочила, не іде.

І в пізну ніч дорогу
Далеку треба йти
До дому. Слава Богу,
Що хоть здорову ногу
Ще маєш, щоб зайти...
Бо важко йти дорогу
Ту хлопску — а тра йти...

Бо молотїльня глухо
Зі сходом зареве.
Почув працю ухо,
І йдеш, хоть в горлі сухо,
Бо нужда в нужду пре —
А молотїльня глухо
Як велит-бас реве...



Мужик молотить.

Мужик молотить просо
Аж ллєсь по спинї пїт.
Молотить зерно босо.
Вже сонце сьвітить скосо,
Вже холод тисне сьвіт.
Мужик молотить просо
Аж ллєсь по спинї пїт!

Старї хрупчуть кости,
А в грудях грає так!
Се праця з молодости,
Се вічні вужди — пости
Дають смертельний знак...
Старї хрупчуть кости,
А в грудях грає так!

В сугавах зсохлі жили
Тримають жовту кість.
Деж взяти тої сили
Роботї до могили?
Зелїзо праця зїсть!
А в хлопа зсохлі жили
Тримають жовту кість!

Молотить хлоп пашницю
На хлїб — та не собі!

Без хліба їсть журицю.
Молотить долю-крицю,
Аж лопіт йде тобі.
Молотить хлоп пашницю
На хліб — та не собі!

А дихавиця — плата
За працю у весь вік.
А гріб — сьвята кімната,
А хрест — мерців заплата
І одинокий лік.
Бо дихавиця — плата
За працю у весь вік!

Мужик молотить просо
Аж лєсь по спині піт.
Молотить зерно босо.
Вже сонце сьвітить скося,
Вже холод тисне сьвіт....
Мужик молотить просо,
Аж лєсь по спині піт!



Весна.

—
Ой у поле йде плугатор
Весну красну величає,
А у вдови секвестратор
Фанте — лахи забирає.

Ой вдовиця не вдовиця!
Бо хоть мужа має свого
Так щож? За вибори Гриця
Взяли. Взяли не одного. — —

Там старі і молоденькі
У вязницю господарі
Нудять сьвітом, споминають
Рідний дім в тяженькій карі.

Хто заробить на податок?
Хто заробить хліба-соли?
Хто посів? О! з за краток
Вязень не заробить в поли!

Молодиця просить ходить;
Не поможе і родина,
Бо раз весну Господь родить,
Свій плуг тягне вперш людина

Діти висохлі блукають,
Найменче у молодиці
На руках. Люди зітхають —
Не пожалують вдовиці...

Ой не гойдають колиски,
Хоть лежить у ній дитинка;
Смерть голубить втихлі виски,
Всохла бідная билинка.

Стала ненька і не плаче.
Очи впали як у яму
А на стрісі птиця краче,
Пілить — нудить бідну маму. — —



* * *

„Катерино! Вже свитає!
Катерино! Дай худобі!
А піди же за водою!
А то спить, мов у хоробі!

Чуєш Рухле? Бо як впору
Віником отсим по спині...!
То раз гнись! Бодай пропала!
О! Глузд більший в худобяні!“

Оттаким що дня витали
Свояки своєю своячку,
Сироту по браті ріднім,
Дурновату, кислу плачку.

Бо із малку сиротину
Годували лиш побої,
Тож і плакала повсюди
Із за долі, прелихої.

А недоля змінила
І красу і всю подобу,
І весь розум щасливіший.
Так не мали за худобу.

І зима і літо боса.
Тілом сьвітить в лахах, чорна.
Носить воду, патичину
І пере і крутить жорна.

І від праці, від простужі,
Від побоїв дурновата
Спухла вся немов колодка,
А працює як для тата.

Га! щож вдів сиротина?
У родини вна на ласці!
Хоть по батькови пів ґрунту,
Чверть було по мамі Гасці.

І три чверти господарства
Обіймили опікуни.
Літ орудують шіснайцять!
А хочай-б прийшлоє до труни

Поорудувати ґрунтом,
Щож опікун з того має?
Все жури ся лиш чужими,
А своє най пронадає!

Бо щож ґрунт сам визначає?
— Тра дитині їсти дати,
Тра сорочки, одежини,
А ще різні плати, силати.

Так своє ще докладавсь!
А все в серця, ради Бога!
А людиська тільки знають:
— Бідна сирота небога!

Абож вдарити не треба?
Вдарить ся й свою дитину!
І щож з того? А людиська:
— Цьмає наче худобину!

А що, ні сил, ні здоровля,
То хто винен? воля Божа!
Як ся вродить злидне, хире,
Батько, мати не помсже!

Не допомгли Катерині
Людські бесіди, притіки.
Що хйба синці на плечах
Набігали з біятики...

І лютійше ще знущались
Рідний стрій і рідна стрийна —
Що до кости ся відала
Їдь їх встекла, їдь їх змийна!

* * *

Весняний дощ йде із снігом,
Вітер зимний прошибає,
Хоть патики є на запас,
Тра в ліс, док робіт не має!

»Йди в ліс Катре в кусій дранці,
Щоб не було що здирати!
А що зимно, то біжучи,
Будеш душу загрівати!»

Катря в ліс іде біжучи.
Тіло сьвітить ся крізь дранку.
Вітер льодом обдуває,
Катря прячесь без настанку.

Назбирала спору вязку.
Із пенька собі завдала
На похилі плечі. Борзо
З ліса згорблена втікала.

Вже добігла до потока,
Вже в селі — вже в хату видко.
Десь побережник узяв ся —
Заклине проклоном гидко,

Та ще копне дурновату,
Що скотилась до потока,
І шпурнув за нею вязку.
Гулькнула вода глибока.

І счинив ся крик на пралі,
На сей крик біжать хлописька.
Сколотили чисту воду
За топельником дручиська!

Пощастило! Угоплену
Витягають на мураву.
Що чутять, не дочутять ся
Не відженуть смерть лукаву!

»От скінчилось! Божа воля!«
Люди так стають горлати.
»Сироті дасть Бог полекшу,
А рідні?... Тра поховати!«

Так рідню жалкують люди.
Хто пожалує бездольну?
Хто згадає сиротину?
Хто молитву богомольну

Над замученою змовить?
Ох нема, нема нікого!..
Лиш один, один Ти Боже
Видиш много, знаєш много!

* * *

О весно, весно розмаю,
У піснях і між квітками!..
Гинуть в муках неповинно
Міліони між катами!..



Від зараня.

Від зараня аж у нічку
Клала льон дрібний у річку —
Болотом вкрила,
Шпилями шпилела —
На сорочку, на стрічку.

А коли прийшла до хати,
Жалувала доню мати:
»Дитинко рідна!
Намерзла ся Сідна —
Та ніяк відпочати.

Тра ще обійти худібку,
Зопахати проса дрібку,
А завтра в ранці —
Не на погулянці,
А будем на зарібку...

У роботі тяжко жити!
Мусимо добре робити,
Щоби зимою
З душею живою
До весни пережити«.

Так за північ йшла робота —
Доню щось бересь дримота.

»Чогож ти, доню,
Немов у просоню?»
»З праці, нене, дрімота!»

І поклались спати. Рано
Кличе мати: »Ой погано
Доню лежати!
Вже стало свитати...»
Вна всміхавсь погано.

Й каже тихими словами:
»Нене, йдуть за ручниками
Весільні свати...
Чим же їх приймати?
Чи добрими словами?»

»Доню, серце! схамени ся!
То пристріт! перехрести ся!»
»Ой ненько, нене,
Головка у мене
Важить тяжко, моли ся..

Помоли ся, ненько, Богу,
У весільну йти дорогу...
Плетуть віночки...
Скубуть барвіночки...
Стелять майом дорогу...»

Як билинка покладась —
Спить донька, не обзивась...
Спить в день і в нóчи,
Примкнула очи —
Слїзми мати облиवासь...



Утїк гїльтай!

Машерують жовняроньки,
Боже помагай!
Збруя сьвітить, сонце сьвітить
Сьвітить цвїтом май.

Машерують жовняроньки
Знялись копоти —
Почорніли ясні личка
Від маршів — біди.

Увивавсь старшинонька,
Кїнь в піні садить,
•Борше хлопці! — накликає —
Бо з канон гримить!•

Поспішають жовняроньки
Ходом, то бігцьом,
Не одному з черевика
Кров тече цюрком.

Не одному сьвіт ся крутить,
Вмлїв ось-ось-ось,
Приговорять — ще підскачить,
Волочесь яқось.

Волочесь все помалійше,
Хоч і сам лікар
З офіциром пішки скачуть
І як той крамар

Вихваляють еґзецирку,
Обіцяють всьо —
Мародери присідають,
Труть собі чоло.

Хочуть встати, заточились,
І на землю — грим!
Покотились мов колоди
Тілом неживим.

Даром лікарі ратують,
Ліки завдають,
Не поможе жадне зіля,
Бо вже не живють.

* * *

Машерують жовняроньки
До своїх домів,
А деж камрат наш Грицуньо
З гліду ся подів?

Ой утік у степ широкий,
Втік під муравник —
Бо гільтай до маневрових
Маршів не привик!.



ФРАГМЕНТИ.

I.

Було і ми давно колись
Оружєм і війною,
Як мести лява піднялись
За правдою сьвятою,
Булі богів мітлою, —
Ми слави й волі добились
Оружєм і війною.

У славі голови лягли
Степ забагривсь від крові,
Шумить степ руский від трави,
Затихли людські мови —
Минулась слава мов ті сни,
Бо в славі голови лягли,
Степ забагривсь від крові.

На щож несли пожоги страх,
І кров і мук тривогу?
Не вжеж, щоб в рідних ми полях
Ніч сіяли розлогу —
В гріб клали неньку вбогу —
Хоть понесли пожоги страх
І крові й мук тривогу?

Ой не на те в насущний хліб
Слїз -- кровці домішали?

Ми боронили рідний гріб
На дім нової слави.
Хоть в персть лягли булави,
Віддасть вже славу тихий гріб,
Де кров з сльозми мішали.

Бо згадка праці, жертва рук
Дасть сили нам нової,
Бо не закраче пеклом крук
Над трупом смерти злої!
Йде день любви святої --
А згадка крови наших мук
Дасть сили нам нової!



II.

Ще час — часочок зачекати,
А тяжко дочекатись нам,
Щоб ангел сьвітла йшов до хати,
Щоб більша повідійвав катом,
Щоб з хатого ариннав палати,
Ще час — часочок зачекати,
А тяжко дочекатись нам!

Ой чую — чую я душою
Великих, Божих гомін слів!
Чи правди ангел йде горою?
Чи Бог на землю шле послів!
Надїя лез ся рікою!
І чую — чую я душою
Великих, Божих гомін слів!



III.

Серце народу — золото чисте!
То море тихе, прозоре, склисте,
То Божий дар!
То людскости вежі високі
І пропасти людскі глибокі...
На людий вдар
Се зброя і вежі, оплоти, окопи,
Сьвята оборона,
І сили корона,
І хліба то нива богата на копи...
Немає сили, оружя немає
Серце убити нарóдне!
Йно плéмя згине, як позневажає
Само свої сьвятощі рідні...
Мруть сьвятощів люди негідні!
(З ›Nolli me tangere!‹)



IV.

О Боже! Боже! Хотьби громом
До трупів і катів промов!
І потряси тим пекла домом,
А збережи сьвяту любов
Перед загладою — проклоном!
О Боже! Боже! Хотьби громом
До трупів і катів промов!

Вже звівр та овоч не годує
Зьвірячий голод, людску хлань,
Вино само вже не смакує,
А тіло й кров беруть у дань.
Їсть трупа труп і голодує...
Бо звівр і овоч не годує
Зьвірячий голод, людску хлань!

Ой віє вітер, гонить хмари,
Чи бурю він, чи дощ несе?
По небі йдуть кроваві мари,
Далекий грюхит сум веде.
Не дай нам Боже крови-кари!
Ой віє вітер, гонить хмари,
Чи бурю він, чи дощ несе?

Колиж промовиш Боже, Боже,
Великим, Божим словом Ти!

І пекло усмириш вороже,
Затратиш слів і крови дни,
А даш день щастя і любви!
Колиж промовиш Боже, Боже,
Великим, Божим словом Ти!!



V.

Сподіючись добра, ми грімко
Несемо братолюбний клич —
І йдемо в гору хоть так стрімко,
І боремо завзяту дич!
Хоть стежка осуваєсь злімко,
Хоть їдю слинить нас панич,
Хоть біль і страх їдять незвично,
Ми боремось евангелично!

А сю борби надлюдску вдачу
Не бачить звичний людський зір.
Не бачить муку душ томлячу,
Що болями огнистих гір
Сердечву ляву і горячу
Кидав в духовий простір,
Що ізгорівши душ огнями
З попелу сяс сонць зорями.



Ч. 13.
1
ЕДІАР ПО.

НОВЕЛІ

з англійського переклав

Іван Петрушевич.

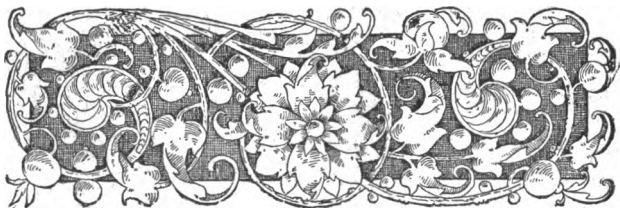


27

ВИДАВНИЦТВО М. ЗАЯЧКІВСЬКОГО.

UKRAINIAN INSTITUTE
LIBRARY STY

В МАЛЬШТРОМІ.



Дороги Бога в природі і в провидіню не похожі на наші дороги, а ділам Ёго ні величию, ні глибиною, ні непроглядністю, ніяк не дорівняють діла наших рук, не глибші від крилиці Демокріта.

Джозеф Гленвіль.

От ми й на самім шпилі найвиспої кручі. Старець, бачилось, від втоми хвилю не міг добути з себе слова.

„Не давно ще — промовив згодом — я міг був провести вас отсею дорогою негірше мого наймолодшого сина. Та, буде тому три роки, приключила ся мені пригода, яка до того часу ніколи ще смертному чоловікови не приключала ся — або якої бодай ніхто ще не пережив, щоб міг єї другому оповісти.

„Шість годин того смертного страху, що я ёго тогді зажив, зломил мое тіло, мого духа. Вам видить ся, що я

дуже старий. Та ні, не так. Досить було одного дня, і то не цілого, щоб сей як вуголь чорвий волос перемінив ся на білий, щоб мої члени завяли, а нерви розстроїли ся так, що тремчу при найменшій напруженю, тїни лякаю ся. Чи знаєте! я ледви можу глянути поза сей невеличкий камінь без завороту голови.“

„Невеличкий камінь,“ що на єго крайчику він байдужно ляг був спочити — так, що тяжша половина єго тїла звисала над пропастью, а друга ліктем підперта держала ся край самого стрімкого берега, — той — кажу — „невеличкий камінь“, а радше гладкий щоб чорної блискучої скелі, піднімав ся яких п'ятнайцять або шіснайцять сот стіп понад скалисту, піднами отворену пропасть, Ніщо не спонукало-б мене хочби на дванайцять ліктів наблизити ся до єї берега. Мене на правду так затрівожило небезпечне положенє мого товариша, що я ниць припав до землі, вхопив ся сусідних корчів і не важив ся навіть поглянути в гору на небо. Я даром трібував оперти ся вражіню, будьтоби гора хитала ся в основах від скаженого вітру. Минула хвиля, заки я зважив ся сісти і поглянути перед себе.

„Вам би конче позбути ся сих химер,“ — сказав провідник — „бо я привів вас сюди, щоб ви краще могли придивити ся сцені, на якій відограла ся згадана мною подія, та щоб вам розказати пригоду саме в виду сєго місця.

„Ось тут — говорив він дальше докладним, властивим ему способом — ось тут ми на самім норвежськім побережжі, під шістьдесятим і восьмим степенем північної ширини, в великій північній країні Нордланду, в страшній околиці Лофодена. Гора, що на її вершку сидимо, зветь ся Хмарна Гельзеґген. А тепер підойміть ся трохи висше, — держіть ся трави, коли вам голова крутить ся — так! — і погляньте на пасмо піни під нами, на мори.“

Я поглянув мов не свій. Побачив далекий простір моря і такі чорні води, що пригадали мені оповідане нубійського землемісця про mare tenebrarum — вид такий понурий, що й людська уява не здобудеть ся на жалібнійшу картину. Праворуч і ліворуч, як далеко займати оком, мов грізні береги сьвіта, простягали ся пасма грізно-чорних, стрімких скель, а їх понурі зариси тим яркійше виступали на тлі ясної піни, що з зойком і стонами розбивала о них свою буйно розвіяну гриву. Саме напругив півострова, що на его вершку ми стояли, виднів на мори малий, пустий острів в віддаленю яких пяти-шести миль, хоч при розгуку филь, що его обливали, мож було хіба лиш догадуватись, де він саме лежить; дві милі близше до берега мрів другий менший острів, пустий, дикий і окружений в дальших то близших відстугах вінком темних скель

Вид моря на просторі поміж дальшим островом і берегом мав у собі щось незвичайного. Хоч як раз в сторону берега дув такий свільний вітер, що далеко на повнім морі пливучий двощогловець був приневолений опустити вітрила і раз в раз поринав під напором вод, все ж таки не було тут і сліду правильних филь. Був радше якийсь короткий, уриваний, сердитий вир, що, сям і там піднімаючись, гнав то з вітром то знов проти вітру. Піна виступала лиш при самих скелях.

„Отсей, бачите, остров — почав знову старець — зветь ся в Норвежців Вер. Сей по середині Моско. Овтой, милю на північ, Амбарен А там лежать Айлазен, Готгольм, Кайльдгелъм Сварвен і Букго льм. Дальше, між Моском і Вером, лежать Оттергольм, Флімен, Зандфлезен і Штокгольм. Се вірні назви місцевостей. Та чому я вважав потрібним назвати їх, того ні я ні ви не вгадаємо. Чи чуєте що? Бачите яку зміну в воді?“

Ми стояли вже яких десять хвиль на шпили Гельзеґгена, а зайшли сюди від сторони Лофодів, так що не бачили ні крайчика моря, поки з самого шпиля не відкрило ся воно ціле перед вашими очима. Коли старець говорив, я почув голосний гук, мов рев великого стада буйволів на американських степах. В тій самій хвили замітив, що так зване в моряків „колихане“ моря перемінило ся

під нами в струю всхідного напрямку. Через п'ять хвиль ціле море, аж по Вер, розгукалося з непоздержним шалом. Та найбільшої сили набрав його колот між Моском і берегом. Тут широка струя води завертала, ділячи ся на тисячні поперечні течії, закипала нагле божевільним колотом, дула ся, клекотіла, шуміла, кружила в великанських круговоротах і переливала ся на всхід зі швидкістю, якої води набирають лиш при стрімких спадах.

В кілька хвиль вид сцени зовсім змінився. Ціла поверхня вигладилася, водовороти щезали один по другім, а дивні пасма піни появилися рівночасно там, де перше зовсім не було їх видно. Пасма ті витягали ся помалу на значну довготу, лучили ся з собою, і притягаючи до себе верткі круговороти, неначе зливали ся в один великий вир. Нагле, зовсім нагле, він появився в дуже різких зарисах в крузі більше як мильового прорізу. Беріг круговороту визначав ся широким поясом блискучої піни. Та найменша її крихта не спадала в горло страшної лійки, а її нутро, як глибоко засягло око, було гладке, блискуче. Як смола чорні стіни водні, похилені до виднокруга на яких сорок п'ять степенів, вертілися без впливу кільцем з паленим розгоном, а вітер доносив відтам прошибаючий голос ніби крику, ніби стону, якого не видає навіть могучий водопад Ніягари в своїй грізній агонії.

Гора дрожала в основах, скеля хитала ся. Я припав ниць до землі і в приступі нервового жаху вхопив ся вікчемного зела.

„Се — сказав я врештї до старця — се ніщо иньше, як великий вир Мальштрому“.

„Так его часом звать, — сказав старий — в нас Норвежців він зветь ся Москоштром від недалекого острова Моско.“

Звичайні оповідання про сей водоворот зовсім не приготували мене на те, що мені довело ся бачити. Оповідане Йонаса Рамуса, з поміж всіх ще може найдокладнійше, не в силі дати найменшого поняття ні про велич, ні про грозу тої невиданої сцени, яка до глибини душі жахом пронимає очевидця. Не можу знати, з якого місця згаданий письменник бачив се і під яку пору, та певне, що ані з вершка Гельзеґена, ані в часі бурі. Все-ж таки деякі уступи того опису варто повторити для самих подробиць, хоч вони ледви чи зможуть подати слабій образ видовища.

Між Лофоденом а Моском — кажуть ся в тому описі — вода буде трийцять і шість до сорока сажнів завглибшки. Та по другім боці, ближе до Веру, глибінь меншає так, що навіть не дає свобідного переїзду кораблям, без нараження їх на розбите хочби й при найкрасній погоді. В часі припливу, між Лофоденом

а Москов струя вдаряє о беріг з сердитим розгоном. З ревом розгуканого припливу не рівнати ся шумови найголоснійшого і найстрашнійшого водонаду. Гук его несеть ся кілька миль навкруги. Его нетри чи челюсти такі глибокі і обширні, що захоплений ними корабель нехибне провалюєть ся на саме дно, де о скелі торощить ся на кусні. Скоро вода втихомирить ся, кусні корабля випливають на верх. Та хвилі тишини наступають лиш при зміні припливу і відпливу, в погідну пору і тревають всего чверть години, поки гроза не почне поступенно вертати.

В часі найбільшого розгуку струї, коли єї лютє скріпить ся підчас бурі, небезпечно наближати ся до неї на норвежську милю. Човни, яхти і кораблі пропадали в наслідок того, що, несчувши ся, попадали в обсяг єї власти. Нераз теж буває, що валені, надто наблизивши ся до струї, улягають єї напорови. Годі описати, як вони тогді даром силують ся освободити, як вони ревуть та скиглять. Одного разу медвідь трібував переплисти з Лофодена до Моско. та захоплений струєю пішов на дно. Ревів так, що було его чути аж на беріг. Пірвані струєю великі пні смерек, та соснові галузи, випливали такі поторощені і покручені, як коли-б були порослі щітиною. Наглядний се доказ, що дно покрите крутими скелями, поміж якими вертить всім на всі

боки течія. Що шість годин струя, відповідно до припливу і відпливу, стає то плитша то глибша. Року 1645, в неділю *sexagesima* досвіта, лютувала з таким гуком і з такою силою, що ка побережи навіть каміне з домів розсипало ся.

Що до глибини води, то зовсім не розумію, як мож було змірити єї в безпосереднім сусідстві пропасти. Тих „сорок сажнів“ відносить ся певно лиш до частини каналу при самім березі Моско, або Лофодів. Глибина в центрі Моско штрому певно без порівняня більша. На се не треба красшого доказу, як хочби косою погляду у безодню виру з найвисшої скелі Гельзеґгена. Коли я з того шпиля дивив ся на ревучий в низу Флегетон, мене прямо сьмішила наївність благородного добродія Йонаса Рамуса, що неімовірними небилицями вважає анекдоти про валенів та про медведя. Для мене було зовсім ясным, що скоро-б найбільший навіть корабель, перепливаючи туди, попав ся в обсяг тої погубної сили, він міг би їй оперти ся так само, як перце хуртовині і мусівби пійти на дно з усім своїм крамом.

Проби пояснення того феномена, що, як пригадую собі, з першу промовляли сильно до мого пересьвідчення, показали ся мені тепер в зовсім иньшій сьвітлі і вже мене не вдоволяли. Загальна гадка така, що той водоворот, подібно як і три менші між островами Феррое, має своє

жерело виключно у взаїмнім напорі филь, які в часі припливу і відпливу піднімають ся і опадають, вдаряють собою о скелі і кручі і здавлені між ними перебивають ся неваче водопад. Чим висше піднімаєть ся струя, тим глибше приходить ся їй падати. А се й причина водовороту або пропасти. що, як відомо з менших досьвідів, захоплює все з нечуваною силою.

Отсе слова „Британської Енциклопедії.“ Кірхер, і иньші уявляють собі, будьтоби в центрі Мальштрому отвирала ся безодня, що сягає десь дуже далеко, — може й до Ботнійського заливу, як се в однім місци рішучо натякаєть ся. Ся думка, хоч і яка нелевна, підходила найбільше під мої здогади в хвили, коли я вдивлявся у Мальштром. Тим то здивувало мене доволі, коли я висказавши єї провідникови, почув, що вона, правда, найбільше популярна й поміж Норвежцями, але сам він не йме їй віри. Про висше наведену гадку сказав просто, що єї не розуміє. І в сім я з ним вповні згодив ся, бо зовсім понятна на папери, в виду того гуку і тої пропасти вона стає незрозуміла й виходить на просту нісенітницю.

„Тенер ви бачили добре водоворот, — сказав старець. — Коли схочете обійти сю скелю і скрити ся за нею від вітру і реву вод, що аж глушать вуха, розновім вам одну історію, аби знали, що і я можу дещо знати про Мальштром“.

Я усадовив ся, так як він бажав.
Він почав:

„Був у нас, в мене і в двох моїх братів, колись човен з двома щоглами до сімдесяти тон клажі й на нім ловили ми звичайно рибу коло Веру, між островами, з того боку Моско. На всіх морських шицотах у відповідну пору ловля риб добра, скоро лиш є в кого відвага зважити ся на неї. Та на всіх мешканців Лофодського побережа лиш нас трох було таких, що пускали ся до згаданих островів і зробили собі з того ремесло. Звичайні місця ловлі риб лежать звачно низше на полудни; тамки ловить ся риба цілий день без великого небезпеченства. Тому й пливуть туди найохотнійше. В місцях, що ми їх собі вибрали, тут висше поміж скелями, ловили ся не лиш ліпші роди риб, але й багато більше, так що в нас часто за день було більше риби, ніж в боязкого рибака призбиралось за тиждень. От і пускали ся ми на ту дійсне розпучливу спекуляцію, — наражуване життя заступало нам працю, а відвага ставала за капітал.

„Човен держало ся в однім заливі на побережи, відси яких пять (англійських) миль в гору. А був у нас звичай користати в часі погоди з п'ятнайцяти хвиливої тишини, перехалувати ся через сей канал Моско, ген по визше водвороту, а там закидати якір десь коло Оттергольму або Зандфлезена, де течія не така на-

прасна, як де инде. Там оставали ми звичайно аж до нової тишини; тогді і піднимали якір і вертали домів. Ми ніколи не пускали ся на таку виправу без прихильного бічного вітру й не маючи певности, що він не устане до нашого повороту. І мало коли в тім перечислювались. За шість років всего два рази прийшло ся нам простояти цілу ніч на якорі із за мертевецької тишини, яка в сих сторонах панує рідко. Раз винало нам просидіти тамки трохи не тиждень о смертнім голоді, завдяки бури, що зірвала ся по наших приїзді й не давала подумати навіть про те, щоб мож було перебрати ся через розбурханий канал. А то було-б нас мимо всякої обережности загнало на отверте море, бо струя вертіла нами з такою силою, що ми врешті раді не раді витягнули якір. Та, на щастє, упались в одну з тих безчисленних поперечних течій, що то нині появляють ся тут, завтра там, і та занесла нас до захищеного від вітру Флімен, де нам пощастилось висісти.

„Я і в двацятій части не вспів би розповісти вам про ті труди, яких ми там зазнали. Там і в погідну пору не дуже то безпечно, та нам в часі самого Мальштрому все щастило ся; ми виминали его без пригоди. А таки нераз душа була вже на рамени зі страху, щоб не опинити ся там на хвилю перед або по тишині. Часом, коли ми вящливали, вітер не був

такий сильний, як нам здавалося. І тогді нам зовсім не так плыло, як бажалося; струя не давала керувати човном. В старшого брата був син літ вісімнадцяти, в мене — два спорі вже хлопці. В таких хвилях вони були-б нам дуже придалися, чи то при веслах, чи пізнійше, при самій вже ловлі. Та самі йдучи на загибель, ми не мали якось серця паражати і молодих на те небезпеченство — бо, нехай там каже, що хто хоче, небезпеченство тут стравді грозило страшне.

„За пару днів мине саме три роки від хвилі, коли се, що вам оповідаю, приключилося. Було то 10. липня 18... р., а дня того не забуде ніхто в сій часті світа. Лютувала тогді найстрашнійша буря, яку небо зіслало доси коли-не-будь на землю. А таки цілий ранок, ба ще й з полудня віяло легким, рівним леготом від полудневого заходу. Сонце світило так ясно, що найстарший між нами моряк не був би зміркував наперед того, що потім наступило

„В трійку — я з моїми двома братами, переплили ми коло другої години до островів, і накліли в короткім часі трохи не повний човен добрих риб, що того дня, як ми те всі запримітили, появилися в значно більшій кількості ніж коли. Сема була саме на моім годиннику, коли ми підняли якір і пустилися домі, щоб за тишини перебраться через найприкрійшу часть

струї. А тишина — се ми знали — мала тревати до восьмої.

„Ми рушили з вітром, який саме зняв ся і мчали ся з ним довший час, не думаючи навіть про ніяке небезпеченство, бо сподіватись єго дійсно не було найменшої підстави. Аж тут нараз завертає нас вітер від сторони Гельзеґгена. Пригода нечувана — яка доси не приключила ся нам ще ніколи. Стало нам трохи мото-рошно. І не знати саме чому. Ми під вітер розпустили вітрила, та филі зовсім не пускали нас з місця. І саме мав я вже порадити, щоб знову закинути якір, коли позад себе оглянувшись, ми побачили цілий овид сповитий хмарами дивної мідної барви, хмарами, що росли з нечуваною шкоростю.

„Рівночасно й вітер, що віяв нам в очи, устав і ми серед мертвої тиші почали тиняти ся то сям то там. Все-ж таки не трівало воно так довго щоб ми мали час застановитись над тим. Не більше як через хвилю захопила нас буря, а в дві хвилі вона затемнила весь овид. В наслідок того, як і в наслідок нависшої імли стало так темно, що ми в човні не могли себе бачити.

Божевільний хіба силувався-б описати гураган, який тогді зірвав ся. Найстарші моряки в Норвегії не затимили чогось подібного. Ми постягали були вітрила, ще заки захопила нас буря, але оба наші щогли мов пилкою відтяти від-

пали по першій напорі. Один з них забрав з собою і мого молодшого брата, що приляг був до него для безпеченства.

„Наш човен був найлекшим судном, яке колисалось коли-не будь на водах. Мав зовсім криту палубу і лиш з переду мале віко, що ми єго все перепливаючи через течію розбурханих филь, запирали для безпеченства. Інакше ми були-б пропаці, будши чималий час цілком під водою. Не знаю, як мій старший брат спас ся. Дізнати ся про се не довело ся менї вже ніколи. Сам я, відпнявши лиш передне вітрило, припав до палуби, запер ся ногою о вузку листву край човна, а руками вхопив ся верівки від передної щогли.

Ведений виключно інстинктом, я зробив те, що міг найліпшого зробити. В переляку ніяк було нагадувати ся.

Кілька хвиль ми, як кажу, були зовсім під водою. Я через цілий той час здержував в собі віддих, та не пускав ся верівки. Коли ж довше годї було вже видержати, я, все ще придержуючись руками верівки, підняв ся на коліна і освободив голову. Тепер наше невеличке судно стрясло ся, як стрясать ся собака, вишповшовши з води і таким чином неначе видобуло ся з филь. Коли я силував ся прокинути з остовпіння, в яким знайшов ся було, трібував зібрати гадки, та розважити, що чинити, хтось сіпнув мене за руку. То був мій старший брат. Моє серце

забило радісно, бо я був певний, що він втопив ся. Однак в тій самій хвили вся моя радість перемінилася в жах, — він притис уста до мого уха і крикнув слово: „Моско-штром!“

„По вік не знати нікому, які чувства прошибли в тій хвили мою душу. Я затремтів на цілім тілі, як в насильвійшій пропасниці. Піймив доволі добре, що він розумів під тим одним словом; знав, що хотів ним сказати. Вітер, що гнав нас тепер наперед, мусів занести нас в Мальштром. Для нас не було ратунку. Знаєте, що, перепливаючи струю наперек, ми все, навіть в найкрасшу погоду держали ся спорий кусень від водовороту, а надто ще мусіли пильнувати тиші. Тепер, під час такого гурагану, як отсей, ми гнали просто на вир. Може, подумав я собі, насніємо туди під час тиші, — в тім ще крихта надії. Та в тій-же хвили прокляв себе за те, що був такий божевільний і в загалі ще міг чогось надїятись. Я знав, що тут ми пропащі, будь ми й на кораблі в десятеро більшим.

„Між тим перша лютя бурі минула ся, а може ми лиш, улягаючи їй, не так сильно вже єї відчували. Все-ж таки море, що здержуване до того часу вітром лежало сумирне, блискуче, розбурхало ся тепер справжними горами филь. Особлива зайшла притім зміна на небі. Навкруги, як далеко скинути оком, воно було чорне

як смола. Та тутже, майже над нашими головами, отворила ся прогалина чистого неба, невиданої ясности і темно-синьої барви, а крізь неї засияв повний місяць сьвітом, якого доси в него не бачилось ніколи. Він осьвітив все, що лиш довкола нас було, найменші подробиці, та — Господи! — що за страшна картина явилась нашим очам!

„Я кілька разів трібував говорити до брата, але гук, не знаю вже відки, набрав такої сили, що він не міг почути ні одного слова, хоч я з цілої сили кричав ему до вуха. Він хитнув тепер головою, і, блідий як смерть, підніс в гору палець, наче-б хотів промовити: „слухай!“

„Зразу годі було вгадати, що він має на мисли. Та вмить страшна думка прошибла мою голову. Я виймив з кишені годинник. Він стояв. Я глянув на него до місяця і, заливши ся слезами, кинув его геть в океан. Він стояв на семій! Ми втратили пору тиші, лють виру була саме найбільша.

„Коли човен добре збудований, як слід зрівноважений і не надто обтяжений пливе з вітром, филі мов самі розступають ся перед ним, що сильно дивує чоловіка, не зжитого з морем. На се є моряцький вислів: „нести ся“. Ну; доси і ми несли ся легко поверх филь. Та нараз одна величезна филь захопила нас з переду і підняла з собою в гору ген-ген, трохи не під небо. Я не повірив би був,

що філя може так високо піднятись. І от ми почали спадати чи спускати ся, зсувати ся чи поринати так, що меві зробило ся, млісно й голова закрутила ся, неначе-б я у сні падав з вершка якоїсь височенної гори. Та коли ми були на верху, я кинув оком навкруги і досить було того одного погляду. Я в одній хвили піймив ціле наше положенє. Чверть милї перед нами находив ся водоворот Моско-штрому, та не того, звичайного Моско-штрому, що ви саме глядите на него. як на воду під млинським колесом Коли-б не знав був тогді, де ми, і що нас жде, ніколи не пізнав би того місця. На вид єго я мимохіть при жмурих очи з жаху. Повіки самі зліпили ся сильно мов у спазмах.

„Медви чи минули дві хвилі, як ми почули, що води розступили ся і нас покрила піна. Човен малим рухом звернув ся, і стрілою помчав ся в иньпий бік. В тій самій хвили глухий гук вод щез зовсім в прошибаючо-голоснім свисті який — се можете собі уявити — видала-б хиба тисячкв Пароходів, випускаючи одночасно пару. Ми находили ся тепер серед перстєня піни, що окружає все водорот. Тим то, здавало ся мені, ми леда хвиля з певністю мали пірнути в процасть, що лиш мріла під нами в наслідок нечуваної скорости, з якою нами довкола неї носило. Човен, бачилось, не заглибляв ся в воду ні трохи. Він банькою гуляв лиш поверх филь. Задня часть єго була звернена в сторону

виру; з переду видвів покинутий нами сьвіт океану. Між нами а овидом підни-
мав ся величезний, подвижний вал води. Може воно видасть ся дивне, але в тій
хвили, в самім горлі виру, я відчував в собі більше спокою, ніж тогді, коли ми
зближали ся до него. Зрозумівши, що для мене не ма ніякої надії, я позбув ся
значної часті страху, який вялив мене зразу. Мабуть се вже розука натягнула
мої нерви.

„Може воно й виходить на самохваль-
ство, та се, що кажу, щира правда. Я по-
чав роздумувати, яка в тім велич, згинуті
такою смертю, а яким божевільством
було-б — дбати о таку дрібницю, як моє
особисте жите, в виду того чудового до-
казу божої могутости. Я певно спалахнув
зі встиду в хвили, коли в моїй голові
мелькнула така думка. По хвили сам вир
збудив в мене зухвалу цікавість. Я від-
чував прямо бажане пізвати его глибінь,
хочби й за ціну тої жертви, яка мене
ждала. Одно лиш мене гризло, що не
буду в силі розповісти товаришам на
березі тайн, які доведеть ся побачити.
Такі гадки в голові чоловіка серед край-
ного небезпеченьства — то безсумніву
гадки дикі. Я сам нераз потім застана-
вляв ся, чи від круження човна довкола
виру не завершило ся мені трохи в голові.

„Було тут щось иньше, що помогло
мені запанувати над собою: не було
власне вітру. Він не міг досягнути нас

в тогдішнім положеню, бо вал піни, як самі бачите, лежить значно низше цього рівня океана, що піднімав над нами свій високий, чорний, крутий хребет. Скоро ви ніколи не були на морі в часі сильного вітру, не уявите собі, як бентежать душу вітер з імлюю. Вони сліплять вас, глушать, давлять, і віднімають всю силу мисли і розваги. Однак тогді нам якось можна було в значній часті запанувати над тим чувством — подібно як засудженим на смерть в'язням дозволяється на всілякі вибаги, недозволені, як довго їх судьба непевна

„Неможливо сказати, кілька разів ми облетіли довкола того перстена. Не плывучи, а летючи, ми кружили так, довкола і довкола з годину і поступово зближалися до середини водного валу, потім до краю, єго страшного нутра. Цілий той час я не попускався верівки. Брат стояв при кермі. Держався невеличкої, порожньої бочівки, що сильно до дна прикріплена, була одиноким предметом, якого буря не змела за першим подувом. Коли ми зближалися до краю пропасти, він випустив бочівку з рук і, припавши до верівки, в смертнім страху силоміць відривав від неї мої руки. За мала була, щоб ми оба могли держатися єї безпечно. Ніколи не зазнав я прикрійшого чувства, як тогді, коли бачив те єго зусиле, дарма що він робив те без пам'яті, під впливом несамовитого, божевільного страху. Я й не

старався боронити тої точки. Знав, що тут не може се становити різниці, чи держить ся хто чого, чи не держить ся нічого. Я лишив єму верівку, а сам вернув ся до бочівки. Вернути ся не було так трудно, бо човен гонив довкола виру в одностайнім, рівнім темпі, лиш сям і там хитаючись від шаленого колоту над виром. Ледви я займив нове становище, нами кинуло нагле в зад і ми майнули стрімголов у пропасть. Я бомкнув ледви „Господи помилуй!“ і думав, що вже по всім.

„Чуючи, що мене млоїть від лету в глибинь, я інстинктивно приляг до бочівки і зажмурих очи. Кілька хвилин не важив ся отворити їх, ждучи безпироволочної згуби й дивуючись, що ще не надходять хвилі смертної борби з водою. Але плила хвиля за хвилею, — я все ще жив. Вражине паданя в низ уступило. Повернув зовсім давний рух човна, такий як в перес-тени піни, з тою лиш різницею, що тепер він був більше повздовжний. Я набрав відваги і ще раз подивив ся на сцену.

„Ніколи не забуду чувств страху, грози і здивуваня, з якими глянув кругом себе. Човен, бачилось, висів на-пів боком, мов під впливом магічної сили, на внутрішній стіні незмірно-широкої дивно-глибокої лійки. Єї мов зеркала гладкі, стіни можна було взяти за гебан, колиб не та страшенна скорість, з якою обертали ся, коли-б не той осліплючо ясний блиск,

що бив від них під золотим сявом проміння повного місяця, яке з тої згаданої вже прогалини в хмарах сипало ся на чорні стіни, глибоко зазираючи в самі челюсти безодні.

„Зпершу зворушене не давало мені бачити що-не-будь докладно. Я відчував лиш загальне вражінє прошибаючої грози. Та лиш трохи отямившись, я інстинктивно подивив ся в низ. Човен лежав на похилій стіні виру так, що я міг дивити ся туля без найменшої перешкоди. Він стояв зовсім рівно — єго палуба йшла рівнобіжно з водною стіною, а стіна була похилена під кутом звиж сорока пяти степевів, так що ми неначе спочивали прямовісно. Мимо того я запримітив, що мені тут руками й ногами приходило ся держати з трудом мало що більшим, ніж на горизонтальній поверхни, мабуть в наслідок скорости, з якою нами крутило.

„Здавало ся, що проміне місяця прошибає глибокий вираждодна. Однак я при густій мраці, що все закривала, не бачив ще нічого докладно. Поверх мраки знімала ся величня веселка, мов та вузка і хитка кладка, що то, як кажуть Музулмани, в одинокою стежиною між часом і вічністю. Та мрака, чи роса, піднімала ся без сумніву з тремтячих величезних стін лійки, що сходили ся в низу. Не берусь навіть описувати зойку, який роздавав ся серед того тумана. Зсуваючи ся з гори, з самого пасма піни, ми спу-

стили ся від-разу спорий кусень в низ, але дальше не зсували ся вже в тій самій пропорції. Нами носило дальше навкруги і навкруги, не з рівною скоростю, а в шалених рухах і скоках, що раз посували нас лиш на кількасот ліктів то знов докола повного круга виру. З кожним обігом спадали ми помалу, все-ж таки досить значно. в низ.

„Розглянувшись по широкім просторі плавкого гебану, по яким ми совгались, я побачив, що не лиш наш човен находив ся в нутрі віру. Показало ся, що так під, як і над нами, кружили кусні суден, великі колоди будівляного материялу, гияки, в купі з всякими меншими предметами, з кусниками домового знярядя, поломаних скринь, бочок, ведер. Я вже згадав про ту неприродну цікавість, яка заступила в мене первістний жах. Вона, здавало ся, росла в міру, як я зближав ся до своєї страшної судьби. З дивним зацікавленем почав я тепер приглядати ся всяким предметам, що пили разом з нами. Я певно був непритомний, бо для іграшки трібував обчисляти, що з тих всіх предметів скорше пірне за дно, в піну. Отся соснова гияка — замітив я, кажучи — пірне певне перша і щезне. Та потім розчарував ся, побачивши, що кадовб голендерського торговельного корабля випередив єї і пірнув перший. Аж врешті сам факт, що кілька подібних проб скінчилось розчарованем, збудив в мене ряд

гадок, від яких мої членн ще раз почали тремтіти, серце бити ся.

„Вразив мене так не новий страх, а радше відрадна зірка надії Надія вродила ся по части під впливом спомину, по части визвало єї те, що бачилось. Пригадали ся мені різні пливучі предмети, що захоплені і викинені Моско-штромом вкривали побереже Лософодів. По найбільшій части вони були дивно поколені, порозбивані, покручені, прямо поторощені. Та я тямив добре, що були там деякі річи зовсім не знищені. Ріжницю мож було витолкувати собі лиш тим, що всі знищені предмети були зовсім захоплювані виром, а иньші попадали в вир в таку пізну пору припливу або, попавши туди як не-будь, поринали так помалу, що, заки досягли дна, наступав приплив чи, як випало, відплив. В кождім разі для мене було се понятне, що вони випливали на верх, не зазнавши такої долі як ті, що не в пору попали в вир, або поринали швидше. Я замітив три важні річи. Перше, се загальне правило, що, чим більший був обем предмету, тим борше він поринав; друге, що з двох предметів рівного обему, одного в виді кулі, а другого якого не-будь иньшого, перший поринав скорше; третє, що з двох предметів рівного обему, одного в виді циліндра а другого знов якого не-будь иньшого, циліндер поринав помалійше. З того часу, як я спас ся, я не раз говорив про се

з учителем нашого округа. Від него й навчився уживати слів „циліндер“ і „сфера“. Він пояснив мені, — те пояснене впрочім випало мені з голови — чому як раз те, що я запримітив, було природно залежним від форми пливучих предметів. Він витолкував мені теж, чому предмет в виді циліндра, понавшися в вир, ставив ільший опір філям, ніж рівно обемистий предмет иньшої форми *).

Зайшов між тим иньший досадний факт, що в значній мірі потвердив правдивість моїх дослідів і спонукав мене покористуватися ними. За кожним оборотом минали ми якусь бочку, пень або кусень щогли, під час як чимало подібних предметів, що при першій погляді в вир, находилися на однім уровені з нами, осталося тепер високо над нами і, бачилось, лиш трохи змінило своє первістне положенє.

„Я не надумував ся довше, що почати. Рішив ся привязати себе цупко до бочівки, якої доси держав ся, відтяти єї від палуби і з нею разом кинути ся в воду. Знаками звернути на себе увагу брата, я вказав ему на пливучі по при нас бочки і всіма силами старав ся пояснити ему, що маю на мисли. Він зрозумів мабуть врешті мій намір, а все таки, потрясши лиш в розпуці головою, не думав

*) Гляди: Archimedes, „De incidentibus in Fluido.“ — Lib. 2.

попускати ся верівки Досягнути єго не було способу, а ждати не було коли. Оттим то, після прикрої внутрішньої борби я й здав єго на ласку долі, а себе привязав до бочівки мотузем, що лучило єї з палубою і, ні хвилі не подумуючись, бовтнув собою в воду. Вийшло те саме, чого й сподівав ся. Кінця догадустесь мабуть вже хочби тому, що сам я вам отсе розповідаю і ви, знаючи, як я спас ся, бачите мене перед собою живого. Оповіданє закінчу коротко. В годину може після того, як я покинув човен, що тимчасом спустив ся значно низше в вир, завертіло ним нагле три чи чотири рази раз по раз. Віи пірнув стрімголов на дно, забравши з собою раз на все, мого коханого брата, в хаос і в піну безодні. Бочка, що я був до неї привязаний, спустила ся була мало що низше як до половини віддаленя між дном а тим місцем, де я вискочив, коли нараз в цілім водовороті наступила велика зміна. Похилене стїн величезної лійки меншало з хвилі на хвилю. Сила водовороту слабшала поступенно. Помалу щезла й піна, щезла веселка, а дно лійки веначе стало піднимати ся в гору. Небо було чисте. Вітер устав. На заході сияв місяць. Я знайшов ся на поверхни океана, біля самого берега Лофодена, саме там де був вир Моско штрому. Була вже пора тиші, та на мори після гурагану ще горами піднимали ся хвилі. Мене в мить занесло в течію Моско-штрому, а в кілька хвиль я приплив до берега, туди, де

бувають рибаки. Якийсь човен видобув мене з води до смерти втомленого і — дарма що небезпеченство минуло — німого після перебутого страху. Витягли мене мої ровесники, мої щоденні товариші. Та не пізнали мене, так, як коли-б я приходив з країни духів. Моє волосся, ще день тому чорне як у ворона, вже було біле, таке біле, як єго тепер бачите. Кажуть, що й вираз мого лица був зовсім не той. Я розповів їм свою пригоду, та вони не ймили їй віри. Тепер вам єї розповідаю. І не можу сподіватись, що в вас знайду тої віри більше, ніж у веселих рибаків з Лофодена.



**ДИВНИЙ ВПЛИВ МЕСМЕРІЗМУ
НА СКІН ЧОЛОВІКА.**





Нікого, звісно, не думаю силувати, щоб дивувався тому розголосови, якого набрала незвичайна пригода Мр. Вальдемара; було-б чудом, коли-б не набрала його власне при таких обставинах. Вже й без огляду на бажані інтересованих, нашим старанем було, удержати все в тайні перед публікою бодай так довго, як довго не буде в нас нагоди до нового досліду. А мимо всіх наших старань лихе чи пересадне оповідане подало все до прилюдної відомости, сталося жерелом, не одного прикрого непорозуміння. Ну, і зовсім природно — воно зустрілося з чималим сумнівом. Тепер я приневолений по своєму подати ті факта так, як я їх можу розуміти. Було саме так, як казати-му.

В часі останніх трох років kwestія месмерізму не раз вже звертала на себе мою увагу. А три місяці тому назад прийшло мені зовсім несподівано на гадку, що в серії зроблених доси експериментів зайшов вельми замітний, а ледви оправданий пропуск: нікого не загипнотизовано доси *in articulo mortis*. Значить, передовсім треба було розслідити: чи серед тих умов існує яка податливість на

вплив магнетизму; скоро так, то, чи при тім вона змагаєть ся, чи слабне; а дальше — в якій мірі, або на як довго може бути смерть впливом магнетизму здержана.

Не одно там ще лишало ся до виясненя, та згадане вже, найбільше заострювало мою цікавість, головню-ж останне, з огляду на свої наслідки і значіне.

Коли я розглядав ся за предметом, на яким мав би змогу розслідити сі подробиці, прийшов меві на гадку мій друг, Мр. Ернест Вальдемар, славнозвістний впорядчик видавництва „Biblioteca Forensica“ і автор (его nom de plume Issachar Marx) переводів Валенштайна та Гаргантуї. Мр. Вальдемар, що зпершу мешкав в Гарлемі, від 1839 р. був або і є знаний передовсім по поводу своєї нечуваної художавости. Его ноги нагадували ноги Джон Рандольфа. Знали его теж з его блідих висків, що сильно визначались при чорнім волосою, яке всі, розумієть ся, брали за перуку.

Его вдача була незвичайно нервова і робила его добрим предметом месмеричних проб.

Двома чи трома поглядами я приспав его без великого труду. За те дальші наслідки, яких я міг сподівати ся з огляду на его особлившу вдачу, розчарували мене.

Воля его справді ніколи в повни не була під мою властїю. І з ясновидїнем не вespв я дійти тут до нічого основного. Свої невдачі я приписував лиш его за-

хитаному' здоровлю. На кілька місяців скорше, ніж я познакомив ся з ним, его лікарі заявили рішучо, що він в сухотах. Він же звик був говорити про свій близький кінець спокійно, як говорять ся про те, чого вже не відвернеть ся і не жалуєть ся.

Скоро лиш повисше згадані помисли впали мені до голови, я, розумієть ся, зовсім природно вагадав собі Вальдемара.

Непохитна філософія того чоловіка знана була мені аж надто добре; з огляду на него самого я нічим не вязав ся. А рідві, що могла-б ставити мені перепони, в Америці він не мав. Я сказав ему все отверто і — що ви скажете! — він дуже живо заінтересував ся тим. Воно тим дивнійше, що він, охотно тепер жертвуючи своєю особою моім експериментам, ніколи доси не зраджував симпатій для них. Недуг его був того рода, що давав можливість означити речинець, до якого скінчить ся смертю. Між нами стала остаточна умова, що він покличе мене на яких двацять чотири годин перед часом, в яким, згідно з заявою лікарів мав умерти.

Звиш сім місяців тому назад, я одержав від самого Мр. Вальдемара звістку: „Мій дорогий П... Прошу прийти. Д. і Ф. заявили, що мені не жити довше, як до завтра поза опівніч. Час мабуть овначений доволі точно. Вальдемар.“

Лист був в моїх руках в пів години по написаню. До пятацяти хвиль я вже

був в комнаті умираючого. Не бачив его десять днів. і аж поблід на вид тої страшної зміни, яку замітив на нїм — по такім короткім часі. Его лице мало цвіт олова, очи були без найменшого блиску, а висох так, що вилиці прямо продіравили шкіру. Груди в него зовсім запали ся. Живчик ледви бив. Але якась міра фізичних сил, як і в вельми значній мірі сили ума, ще в него задержались. Говорив виразно, сам заживав якісь ліки і — коли я вступив до комнати — занятий був робленем записок в нотатці. Д. і Ф. були при нїм.

Стиснувши Вальдемарови руку, я взяв тих панів на бік і розвідав ся точно про стан здоровля недужого. Ліва частина легких була від восьми місяців на-пів скостеніла або заскорузла і очевидно для якого-не-будь житевого ужитку зовсім неурядатна. Частина права була в горішній частині також на-пів, коли не цілком, скостеніла, а долішня становила одну загнювну масу грузлиці. Зробилось кілька значних ям, а в однім місци сталий приріст до ребер. З правим легким стало ся се сорозмірно недавно. Скостенілість показувала ся незвичайно скоро, — місяць тому ще не було єї зовсім. Приріст був замітний лише від трох останних днів.

Крім сухот добачувалось в недужого аневрізм аорти. Діагнозу в тім напрямі робили неможливою симптоми скостенілости. По думці обох лікарів Мр. Валь-

демар мав умерти на другий день (в неділю), около півночі. А було то саме в суботу о семій годині вечером.

Лікарі Д. і Ф., відходячи від постелі недужого, щоб розмовити ся зі мною, попрацали ся з ним в останнє. Вони не мали вже наміру вертати ся, але на мою просьбу прирекли заглянути до недужого другого дня вечером, о десятій.

Після їх відходу я розмавляв свобідно з Мр. Вальдемаром про єго близьку смерть, так само як трохи лиш подрібнійше про намірений експеримент. Він сам ще додавав мені охоти, а навіть виявив нетерпеливе бажанє, щоб єго перевести. Напирив на мене, щоб зараз брати ся до діла. З нами була жіноча і мужеська прислуга, але в мене не було на стільки відваги, щоб самому забирати ся до діла, якого, після чогось наглого, не могли б потвердити більше віродостойні сьвідки. Оттим то я й відложив діло до восьмої години другого вечера. Аж тут надійшов студент медицини Мр. Теодор Л-л, з яким я трохи знав ся і виратував мене з дальшого клопоту. Зпершу в мене був намір ждати на лікарів. Та в виду того, що не було вже хвилі до страченя, бо Вальдемар майже конав, як і з огляду на усильні бажаня єго, я рішив ся приступити до діла зараз. Мр. Л-л згодив ся ласкаво зважати на все, що наступить. На основі єго записок подаю отсе справозданє. Тут

ті записки по часті наведені дословно, по часті в скороченім змісті.

Було ще майже пять хвиль до восьмої, коли я, взявши недужого за руку, попросив єго заявити Мр. Д.-л по зможі як найвиразнійше, чи пристає він на те, щоб я спробував тепер загіпнотизувати єго. Він слабим голосом, але зовсім виразно, відповів:

„Так, добре, загіпнотизуйте мене.“
Везпосередно ж по тім додав: „Бою ся, щоб все вже не було запізно.“

Скоро він се сказав, я став потягати рукою в такий спосіб, який — те знало ся вже з досьвіду — впливав на него найскорше. Перший рух моєї руки вздовж єго чола був очевидно успішний. Та як не напружав я всі мої сили, дальшого впливу, аж до кількох хвиль по десятій не мож було замітити. Тоді, згідно з умовою, явили ся лікарі Д. і Ф. Я кількома словами розказав їм про свій намір. В виду того, що недужий вже був в агонії, вони зовсім не спротивились і я без вагання робив своє дальше, змінивши лиш поперечні рухи на повздовжні, та виявивши свій погляд в праве око хворого.

Живчик не давав ся вже чути. Віддих став уриваний, повтаряв ся що пів хвилі. Таке тревало без зміни трохи не чверть години. І тогді, підчас віддиху, вирвало ся з грудий умираючого природне, та дуже глибоке зітхання. Уриваний віддих, устав, а радше при тих-же півхвилевих

перервах перестав бути уриваний. Члени недужого були студені як лід.

Пять хвиль перед одинайцятю я замітив зовсім недвозначні позначки месмеричного впливу. Шклявий вираз очий став такий штивний, як коли-б хорий вдивив ся в себе самого. Буває таке виключно лиш в гіпнотичнім сні і ніколи не заводить. Після кількох скорих повздожних рухів повіки затремтіли як підчас западання в сон, а там злішили ся зовсім. Все-ж таки се мене не вдоволило. Я виконував рухи рукою так довго, поки доволі вигідно уложені члени слячого не ствердли зовсім. Ноги, а так само й руки, що спочивали в мірнім віддаленю від стегон, були випружені, — голова дрібку піднята.

Коли я з тим упорав ся, було вже по півночи. Я попросив притомних, щоб перевірили стан, в яким находив ся Мр. Вальдемар. По кількох пробах заявили, що находить ся в незвичайно досконалім ставі гіпнотичного сну. Цікавість обох лікарів була сильно подразнена. Д-р. Д. рішив ся зараз остати при недужім цілу ніч, а д-р. Ф. пращаючи ся, прирік явити ся досьвіта. Мр. Л-л. і прислуга лишили ся.

Ми оставили Мр. Вальдемара в повнім спокою менше більше до третьої години рано. Коли я зближав ся до него, лежав так самісінько, як тогді, коли відходив д-р. Ф., в тім самім положеню Живчика не було чути. Віддих був легкий — ледви зраджало єго приложене до

уст зеркало. Очи були прижмурені природно, члени штивні і зимні як мармур. Досить, що в загалі не був то вид мерця.

Підійшовши до Вальдемара, я, сям і там злегка пересовуючи руку по его тїлі, від нехочу майже стрібубав приневолити его руку до наслідования рухів моєї руки.

Такі проби доси ніколи ще не удавали ся. мені з недужим. Я не мав певне великої надії, щоб і та проба повела ся. І трохи не остовпів, — его рамя слабо, правда, але й доволі скоро рухало ся у всіх напрямках, які я означив лиш моєю рукою. Я стрібубав розмовитись з ним кількома словами.

„Mr. Вальдемар, — кажу — ви спите?“

Він не відповів, але я спостеріг дрожанє коло уст. Се спонукало мене повторити питанє раз і другий. За третим разом ціле его тїло з легка здрігнуло ся, повіки підняли ся на стільки, що з під них показала ся біла лїнія білок. З поміж уст, що порушили ся слабо, ледви чутним шепотом роздали ся слова:

„Так, сплю тепер. Не будіть мене, дайте так вмерти.“

Тут я подивив ся на члени. Були штивні як перше. Праве рамя як перше йшло в слід за рухами моєї руки. Я спитав знову:

„Болить вас ще в грудех, Mr. Вальдемар?“

Безпосередна відповідь була ще тихша ніж перше.

„Не болить, вмираю.“

Видалось мені, що не годить ся як раз тепер непокоїти єго. Я й не робив нічого аж до приходу д-ра Ф., що, прийшовши перед самим сходом сонця і заставши хорого при житю, висказав своє безмежне здивуване.

Взявши до рук живчик хорого і приложивши до єго уст зеркальце, він попросив мене заговорити до сплячого ще раз.

Я вчинив се, кажучи:

„Спите ще, Мр. Вальдемар?“

Як перше, кілька хвиль минуло, заки наступила відповідь. Вмираючий, здавало ся, збирав сили, щоби відповісти. На моє четверте питанє він дуже слабом, ледви чутним голосом промовив:

„Так, ще сплю, конаю“.

За порадою, а радше на бажанє лікарів належало полишити Мр. Вальдемара в єго теперішнім очевиднім спокою аж до хвилі смерти. Мала вона — так думали всі — наступити через кілька хвиль. Однак я рішив ся промовити до него ще раз і по просту повторив лиш попереднє питанє.

Коли я говорив, в виразі лица сплячого показала ся замітна зміна. Очи єго помалу отворили ся, відкриваючи одні лише білка. Шкіра прибрала в загалі цвѣт трупа, похожий не так на пергамін, як радше на білий папір, а круглі сухітничі

пятна, що доси виступали ярко на вилицях, нараз мов згасли.

Кажу „мов згасли“, бо їх нагле уступлене ніщо не пригадувало так живо, як під подувом уст згасаючу свічку. Рівночасно й горішня губа відстала від зубів, що їх перше закривала, а долішня досить чутно опала, лишаючи широко отворені уста і відслонюючи зовсім набренілий, почорнілий язик.

Мушу припускати, що ні одному з притомних не була чужа гроза скону. Та в тій хвили вид Вальдемара був так над всяке понятє гидкий, що всі до одного відступили ся геть від єго постелі.

Здаєть ся мені, що я дійшов вже до сєго місця в оповіданю, де кождей читач улягає рішучим сумнівам. Та я оповідати му дальше.

Мр. Вальдемар не зраджав вже ні іскри житя. Певні вже, що він помер, ми передали єго опіці прислуги. Нараз на єго язиці дав ся запримітити сильний тремтячий рух. Тревало се може хвилю. В тій-же хвили при віддиху добув ся з отворених і неподвижних уст голос, який описувати хотів би хиба божевільний. Знайдуть ся, правда, два-три прикметники, що їх при такім описі по части й можна-б назвати влучними. Можу сказати на приклад, що той звук був сирий, уриваний, глухий. Але вся гидота єго не дасть ся описати по тій простій причині, що

подібних звуків людське ухо доси ще не чуло.

Все-ж таки були там дві властиви тому звукови прикмети, що, як мені тогді здавало ся і ще тепер здаєть ся, можуть дати якесь понятє про єго неземний характер. Передовсім здавало ся, бодай мені, що звук приходить зі значного віддаленя або з якоїсь глибокої підземної ями. Дальше він зробив на мене таке вражінє, — справді не знаю, чи висловлю ся ясно, — яке желатиноваті або липкі тіла роблять на змисл дотику.

Се сказано про голос і єго звук. А мушу додати, що під взглядом артикуляції він був виразний, навіть вельми прошибаючо-виразний.

Мр. Вальдемар відповідав очевидно на завдане єму питанє. Я тямлю, питав єго було, чи він ще спить. Він і сказав тепер:

„Так, я спав — а тепер — тепер я вмер“.

Ніхто не вспів, ані навіть не трібував, оперти ся тій прошибаючій грозі, яку ті і в той спосіб висказані слова без сумніву викликали. Мр. Л-л (студент) обімлів. Прислуга опустила зараз комнату і не дала ся намовити до цовороту. Не хочуч навіть описувати читачеви мого власного вражіня. З годину ми заходили ся мовчки, мов вімі, коло Мр. Л-л, щоб єго привернути до житя. Скоро він прочунав, ми взяли ся знову за роз-

сліджуване стану, в яким находив ся те-
пер Мр. Вальдемар.

Він був під кожним взглядом такий,
як я его вже описав; лиш зеркальце не
зраджувало вже віддиху. Проба пущени
крови з рамени не удала ся. Треба за-
мітити, що той член не улягав вже моїй
воли. Я даром силував ся спонукати его
до наслідования рухів моєї руки Одинока
дійсна познака месмеричного впливу дала
ся замітити в дрожачих рухах язика
в хвили, коли я завдавав Вальдемарови
питанє. Здавало ся, що він силує ся від-
повісти, але не має вже потрібної енергії.
На питання завдавані ему иньшими він
показував ся зовсім не вражливий, хоч я
силував ся впровадити всіх зібраних
в месмеричні відносини з его особою.
Здаєть ся, я подав вже все потрібне до
зрозуміння того стану, в яким находив ся
в тій фазі сплячий. Спроваджено иньщю
прислугу. О десятій годині ми з лікарями
і Мр. Л-л відійшли.

По полудни ми зійшли ся знову, щоб
побачити недужого. Ніщо з ним не змі-
нило ся. Між нами вийшла суперечка на
тему, чи будити Вальдемара і чи се
можливе. Що з того нічого доброго не
вийшло-б, те всі признали згідно. Смерть,
або те, що всі звичайно звать смертию,
впливом месмерізму була очевидно здер-
жана. Рівно-ж яким було для нас, що
обудженє Вальдемара прискорило-б лиш
его близьку вже або недалеку загибель.

З того часу аж до останної неділі, через цілих сім місяців ми сходили ся в товаристві лікарів майже що днини в домі Вальдемара. Цілий той час він оставав в однаковім, описанім вже стані. Прислуга пильнувала его безпереривно.

Останної п'ятниці порішили ми перевести експеримент обудження, або спробувати обудити его. І саме нещасний мабуть наслідок того останного експерименту викликав в приватних кружках той гамір, що его приходить ся назвати безглуздими, простими сплетнями.

Щоб отверезити Мр. Вальдемара з гіпнотичного сну, я взяв ся звичайним способом потягати рукою. Та якийсь час було се безуспішне. Першою познакою обудження було легке зверненє зїниць в долину. Ми спостерегли замітну появу. При тім зверненю очий виплила з під повік значна скількість сировиці остро вонючого запаху.

Запропоновано тепер, щоб я, як перше, стрібував впровадити в рух рамя недужого. Проба не вдала ся. Тоді д-р. Ф. висказав бажанє, щоб недужому завдати яке питанє. Я спитав:

„Вальдемаре, чи можете нам сказати, що чуєте, або чого бажаєте?“

Сухітничі пляма виступили на хвилю на лиці. Язык затремтів, радше скорчив ся нагле в устах, дарма що щоки остали ся по давньому штивні. Дав ся чути описаний вже огидний голос:

„Бога ради приспїть мене скоро, чим скорше або збудїть чим скорше Кажу-ж вам, що я вмер.“

Я збентежив ся зовсїм. Не знав зпершу, що робити. Трїбував зразу приспати єго, але не встигши того вчинити мимо всего напруження волї, старав ся збудити єго. Я замїтив зараз, що се менї вдасть ся, або що бодай мої дослїди увїнчають ся новим успіхом. І я певний, що всї в комнатї сподївали ся побачити обуджене недужого.

Воно справдї було неможливе, щоб хто мїг бути приготований на те, що дїйсне стало ся пізнїйше.

Коли я раз по раз зробив рукою кїлька месмеричних рухів, серед криків, що рїшучо добували ся з язика, а не з уст недужого, цїле єго тїло нараз, в одній хвили, ще скорше нїж в одній хвили, скорчило ся, розпало ся, прямо по-целом взялось нїд моїми руками.

На постели, перед всїми зібраними лежала купа огидної гнилї!



РОЗМОВА З МУМІЄЮ.

Симпозіон минулого вечера було трохи над сили моїх нервів. У мене був поганий біль голови. Сон морив мене до розпуки. Тим то, замість перевести вечір поза домом, як я вміряв перше, я порішив, що найрозумнішим буде, споживши вечерю, покласти ся безпроволочно в постіль.

Убравши по скромній вечери нічну шапку в тій блаженній надії, що не розстану ся з нею аж до наступуючого полудня, я уложив голову на подушці, і, завдяки незакаламученій совісті, запав зараз в глибокий сон.

Все даром! де-ж коли довело ся здійснити людським надіям? Я не вспів був три рази захопіти, як нараз розбудив мене шалений голос дзвоника від улиці, а потім стукане в двері. Через хвилю я протирав вже очи. Жінка кинула мені під ніс письмо від мого старого друга Др. Поннонера. Стояло в нім таке:

„Приходи до мене конечно, мій дорогий, добрий друже, зараз по одержаню отсего письма. Приходи ділити з нами

радість. В кінці, по безконечних завзятих переговорах, вдало ся мені узискати від директора мійського музею дозвіл на зроблене дослідів над мумією, — знаєш, яку маю на мисли. Мені вільно розвинути єї, коли схочу і отворити. Буде при тім лиш кількох другів — очевидно і ти. Мумія вже в мене дома; зачнемо розвивати єї ниві о одинайцятій годиві вечером.“

Заки я дійшов до слова „Поннонер“, вразило мене те, що я вже як слід витверезив ся. Я вискочив несамовито з постелі перевертаючи все по дорозі, одягнув ся з поспіхом гідним правдивого подиву і пустив ся що сил було в ногах, до доктора.

В него застав розгорячене з цікавості товариство. Всі ждали мене вельми нетерпеливо. Мумія лежала на столі. Зараз після мого приходу розпочали ся досліді.

Була се одна з тих двох мумій що привіз був Коннонерів свояк, капітан Артур Себретеш, з гробовища коло Елейтіас з лібійських гір, ген з поза Теб, з над горішнього Нілю. Печери в тій околиці не такі може величаві як гробовища Теб, але інтереснійші, бо зберегли в собі більше ілюстрацій приватного життя Египтян. Комната, з якої взято нашу мумію, була, як кажуть, дуже богата на такі картини — єї стіни вкриті були мальовилами, різьбами, а статуї, посуда,

і різnorodні мозайки свідчили о достатках небіщика.

Скарб зложений був в музею, в тім саміськім стані, в яким найшов єго капітан Себретеш. Труни не нарушено. З верхи лиш оглядана через публіку, перестояла вона так цілих вісім років. Тепер ми розпоряджали ціліською мумією. А хто знає, як рідко зберігають ся на нашій землі не знищені пам'ятки старини, той від-разу пійме, що ми не без причини могли поградувати собі тої щасливої нагоди.

Підійшовши до стола, я побачив на нім велику паку чи скриню, трохи не сім стіп довгу, яких три стопи широку, а з пів-третя стопи заввишки. Скриня була подовгаста, але на труну не подабала. Матеріял видав ся нам спершу деревом сикомори (*platinus*), та коли єго надтяли, показало ся, що се маса, а властиво зладжений з папіруса *parier maché*. Прикрасами були численні мальовила, що зображали похоронні сцени і иньші жалібні хвилі, — а між ними в різних комбінаціях повтаряла ся одна група гієрогліфічних знаків, що без сумніву означала імя покійного. На щастє був між нами Мр. Гліддон. Той без найменшого труду відчитав знаки. Вони були по просту фонетичні і виражали імя: Ол-е-мі-стек-е-о

Досить трудно прийшло ся нам відчинити скриню й не попусувати єї. Та коли се вдало ся, ми натрапили на другу в виді труни, значно меншу як верхна, але

впрочім зовсім до неї подібну. Простір між одною і другою був виповнений живицею, що по часті змінила барву внутрішньої скрині.

Відчинивши єї, — се вдало ся без труду — ми натрапили на третю скриню. Та мала теж подобу труни і не різвила ся від другої нічим, хиба тим що була з кедрини, яка видавала незвичайний, сильно ароматичний запах. Між другою і третьою не було ніякого порожнього місця, — так щільно обі до себе приставали.

Відчинивши третю скриню, ми відкрили і виймили тіло. Сподівались побачити єго, як звичайно, завитим у льняні паски, а побачили щось в роді коробки, зладженої з папіруса, покритої верствою гіпсу і грубо золоченої тамальованої. Мальюнки зображали все, що мало звязок з мнимими обов'язками душі, єї появи перед всякими божествами в одній і тій самій людській особі, що, по всякій імовірности, мала бути портретом забальсованого покійника. Від голови до ніг тягла ся прямовісною колюмною напись фонетичними гієрогліфами, що пригадували ще раз єго імя і титули, враз з іменами і титулами єго свояків. Шію обнимав нашійник з поздовжних шклянних коралів всілякої барви, уложених так, що все зображало подобу божеств, хруців і т. и. Подібний нашійник чи намисто бачилось і в поясі.

Знявши папірус, ми нашли знаменито заховане тіло, від якого не заносило нія-

кою вонею. Їго краска була рожева. Шкіра була тверда, гладка і блискуча. Зуби і волосся зберегли ся рівно-ж добре. Очи, здавало ся, були виїняті а на їх місце вставлені шкляні, що були-б дуже гарні і на причуд живі, коли-б не те, що уставлено їх надто рівно. Пальці і нігті були пишно позолочені

По рожевій красці шкіри (епідерми) Мр. Гліддон пізнавав, що забальсамованя довершено при помочи асфальту. Та коли ми сталевим рильцем надшкрабали єї і одержану тим робом крихту порошку кинули в огонь, нам дав ся чути запах камфори і иньших запашних живиць.

Вельми запопадливо глядали ми звичайних отворів в тілі, якими виїнято нутро, але, на диво, не могли їх найти. Ніхто з нас не знав ще тогді, що не рідко знаходять ся і цілі, не втворювані мумії. Мозок виймало ся звичайно крізь отвір носа, нутро крізь проріз в боці. Тогді тіло голено, мито і солено, потім відкладано єго на кілька неділь, а вже пізнійше наступало властиве бальсамованє.

В виду того, що годі було найти хоч слід якого небудь отвору, д-р. Поннонер вже лагодив інструменти до розтинаня. Та тутже я замітив, що друга вже минула. Всі згодили ся на те, щоб внутрішні розсліди відложити до другого вечера. Саме були ми вже на відхіднім, коли хтось піддав гадку зробити кілька експериментів зі стосом Вольти.

Примінити електрику до мумії, що числила найменше три, або й чотири тисячі літ, — се був помисл. коли вже не дуже розумний, то бодай доволі оригінальний. Ми приймили его як стій. В одній десятій часті поважно, а в дев'яти десятих жартом приладили ми в габінеті доктора батарею і сполучили її з Єгиптянином.

Після великого труду вдалося нам якось дібрати ся до деяких частий вискових м'яснів, що мали менше кам'яну побуду ніж інші часті тіла. Однак вони получені з дротом не зраджали очевидно ніяких слідів гальванічного впливу. Та перша проба була для нас справді рішачоюча і ми, сьміючи ся широ з власного нерозуму, казали вже один другому „добраніч.“ Аж тут мої очі, глянувши припадково на очі мумії, прямо впили ся в них здивовані. Один погляд впевнив мене справді достаточо, що ті очі, які я задля їх тупого виразу взяв був зразу за шкло, були тепер так зажмурені, що з них сьвітив ся лиш малий рубчик білка.

Я криком звернув на ту появу загальну увагу. І всі її зараз замітили.

Не скажу, що той феномен мене затривожив, бо тут слово „тривога“ не було-б зовсім влучне. Можна-б сказати, що мене се збентежило трохи. Інші особи з нашого товариства навіть не старали ся скривати того пригноблюючого страху, який їх переймив. На д-ра Поннонера жаль було глянути. Мр. Гліддон, якимсь нечу-

ваним способом вчинив ся невидимим. Мр. Сельк Бекінгем, здаєть ся мені, ледви чи мати-ме відвагу виперти ся, що рачки за-ліз аж під стіл.

Все-ж таки, прийшовши до себе після першого остовпіння, ми, розумієть ся, постановили робити дальші експерименти. Ми взяли ся тепер до великого пальця правої ноги. Надрізали зверху внішню кістку, *os sesamoideum pollicis pedis* і дібрали ся до мясця, званого *abductor*. Приладивши машину, ми пустили тепер струю на прорізані нерви. Рухом, що незвичайно нагадував рух живого чоловіка, мумія підняла ногу вперед трохи не до живота, а потім, випрямивши член з нечуваною силою, завдала д-рови Поннонерови такий удар, що той джентельмен мов камінь з праці, вилетів крізь вікно на улицю.

Хто жив, вискочив, щоби забрати тлівні останки жертви. Та, на щастє, всі спостерегли, як він з міною неустрашимого філософа біг з неописаним поспіхом на сходи, палевий ще більшою жаждою нових експериментів, які мало ся робити дальше поважно і обережно.

За его радою ми згодили ся зробити як стій глибокий проріз на кінци носа пацієнта. Доктор, придавивши его своєю важкою рукою, сполучив его безпосередно з дротом.

Успіх морально і фізично, образowo і буквально був електричний. Передовсім

мерлець втворив очи і моргав дуже скоро кілька хвиль, так як моргає Мр. Барнес в пантомімі. Потім він позіхнув. Дальше підняв ся і сів. Ще дальше погрозив д-рови Поннонерови п'ястуком під самим носом. А врешті, звертаючи ся до добродіїв Гліддона і Бекінгема, відозвав ся найдобрішою єгипетщиною так:

„Мушу вам, панове, сказати, що ваше поведене мене так само дивує, як і вражає. По д-рови Поннонері годі було чогонебудь красшого сподівати ся. Тому бідному, малому, ситому дуракови на щось иньше не спромогти ся. Мені его жаль і я ему вибачу. Але ви добродію Гліддоне і ви Сельк,—ви подорожували по Єгипті і мешкали тамки так довго, що мож було взяти вас за наших краян; ви прожили між нами так довго, що мені видить ся, балакасте. по єгипетськи не гірше, як по свому пишете; ви, кажу були в моїх очах вірними друзями мумій і по вас я справді сподівав ся достойнішого поведеня з мумією. Що-ж мені думати тепер, коли ви стоїте так супокійно, видячи, як погано тут зі мною обходять ся? Як мені толкувати собі те, що ви дозволили Томі, Дікови і Гаріому виймити мене з труни і обдерти з одягу в отсім погано студеним кліматі? І в яким врешті сьвітлі стаєте ви переді мною, дозволивши, а навіть помігши тому малому, нужденному гільтаєви, д-рови Поннонерови споганити мій ніс?“

Всякий певно подумає, що почувши

таку бесіду, та ще від мумії, ми, коли не метнулись на втікача до дверей, то дістали напрасних спазмів, або всі до одного зсунулися з глуздів. І справді, що кожда з тих трох евентуальностей могла бути придатна для нас з однаковим успіхом. А я даю слово честі, що мені годі було дізнати ся, чому ми ні з одної не скористали. Може причини того належало б глядати в тім дусі нашого часу, що то і при поступі поступає по правилам суперечностей і, як всі за те годять ся, рішає все парадоксальним і неімовірним способом. Та можливе і те, що лиш природна і невимушена міна мумії позбавила її слова всякої грази. Все-ж таки, будь що будь, факт є фактом: ні один з нас не зрадив особливого страху, ні один з нас не мав охоти признати, що сирава скінчила ся надто лихо.

Я сам був пересьвідчений, що все йде як слід і подав ся лиш на бік, поза обсяг п'ястуків Єгиптянина, Д-р Понянер встромив руки в кишені своїх штанів і впялив очи в мумію. Лиш єго лице сильно почервоніло. Мр. Гліддон гладив вуса і наставив ковнір від сорочки. Мр. Бекінгем понурив голову і ткнув великий палець правої руки в лівий кутик уст.

Єгиптянин кілька хвиль дивив ся на него суворо, а врешті з осьміхом сказав:
„Чому-ж невідповідаєте Мр. Бекінгем? Чи чули, про що я вас питав, чи ні? Вийміть-же палець з губи!“

На се Mr. Бекінгем стрепенув ся злегка, виймив великий палець правої руки з лівого кутика уст і, мов для відшкодування, встромив великий палець лівої руки в правий кутик згаданого отвору.

Не могучи діждатись відповіді від Mr. Бекінгема, мумія зєрнула ся з пересердя до Mr. Гліддона і простими словами, але рішучим тоном поспитала, що ми собі всі думаємо.

Відповів їй врешті Mr. Гліддон фотетичною мовою. Коли-б не те, що в американських друкарнях нема гієрогліфічних черенок, я з правдивим вдоволенем повторив би тут в оригіналі цілу его знамениту бесіду.

При тій нагоді нехай мені буде вільно замітити, що всі дальші розмови, в яких брала участь мумія, вело ся на старогипетській мові при помочи — о скільки в ті розмови вгручав ся я, чи хто другий з поміж небувалих членів товариства — переводчиків, панів Гліддона і Бекінгема. Оба ті панове говорили рідною мовою мумії незвичайно гладко і гарно. Все-ж таки годі мені не замітити, що обом бувальцям — певно в наслідок введеня зо всім новітних, а тім самим для чужинця цілком незрозумілих образкових висловів — приходило ся від часу послугувати в ціли легшого вираженя деяких понять живою гестикаляцією. І так Mr. Гліддону годі було раз пояснити Єгиптянинови значіне слова „політика“ Він мусів

аж нарисувати йому вуглем на стінї малого панка з червоним носом, що, ставши собі на деревляній колоді, розвів обі руки і, подавши ся лівою ногою назад, праву руку з затисненим п'ястукком витягнув наперед, очи завернув в гору, а роззявленими устами утворив кут п'ятьдесяти степенів. Так само трудно приходилось Мр. Бекінґенови виразити зовсім новітнє понятє „перука,“ поки він (за намовою д-ра Поннонера), поблїдши сильно, не згодив ся зняти з голови свою власну перуку.

Не тяжко догадатись, що бесіда Мр. Глїддона держала ся головно теми про великий хосєя, який приносить наука відкриваня і розвиваня мумій. Покликуючись на ту науку, він оправдував деяку прикрість, яку міг заподїяти єму, себ то тій мумії, що звала ся Оль-є-мі-стек-єо. Він і натякнув на се (справді лиш натякнув), що, вважаючи таку дрібницю вже полагдженою, не бачить перед собою нічого красшого над ведене розпочатих дослідів до кінця. Тут і д-р Поннонер приладив вже свої інструменти.

Останна думка бесідника визвала, бачить ся, в совісти Оль-є-мі-стек-єо якісь скрупули, з яких я не вмів здати собі справи. Він висказав своє вдоволенє з виголошеного оправданя, зліз зі стола і подав всім по черзі руку.

Після тої церемонії ми не гаючи ся взяли ся поправляти шкоду нанесену пацієнтови скальпелем. Зашили єму рану

на виску, забандажували ногу і заліпили кінчик носа квадративим цілем чорного плястра.

Тепер всі замітили, що графа [такий відав був титул Оль-е-мі-стек-ео] прошибла легка дрож, без сумніву в наслідок зимна. Доктор побіг як стій до своєї гардероби і через хвилию вернув ся з чорним сурдутом, скроеним у Дженнінга згідно з найліпшим фасоном, з парою пантальонів в сині крати та шлейками, з рожевою сорочкою á la Gingham, з довгою брокатовою камізелькою, з широкою, ясною загерточкою, з палицею з довгим гаком, з капелюхом без крисів, з рукавичками солом'яного цвіту, з моноклем, з непромакаемою краваткою і парою багенбардів. Різниця між ростом графа і доктора [в пропорції одного до двох] наробила нам чимало клопоту. Ледви вдало ся нам прибрати в те все Єґиптянина. Але сяк так упоравши ся з ним, ми могли сміло сказати, що він був одягнений. Мр. Гліддон подав ему тепер руку і завів его до вигідного фотелю біля вогню, а доктор тимчасом задзвонив і велів принести вина і сигар.

Розмова зараз стала живіjšа. Очевидно всі виявили чимале здивуванє поповоду замітного факту, що Оль-е мі-стек-ео оставав ще в живих.

„Здавалось би, — замітив Мр. Бекінґен — се вже крайна пора, щоб ви були мертві.“

„Атже-ж — відповів немало здивований граф — я мало що старший над сім-сот літ! Мій батько жив тисяч літ, а вмираючи, зовсім ще не вмирав здитинілим“.

Тут знялась правдива буря допитів і оцінок, після якої стало веім ясно, що в означеню віку мумії зайшла груга похибка. З того часу, як мумію зложено в катакомбі Елейтіас, минуло пять тисяч пять-десять літ і кілька місяців.

„Моя замітка — говорив дальше Бекінгем -- зовсім не відносилась до вашого віку в хвили похорону. Я з правдивою приемністю констатую, що ви ще молодий чоловік. В мене було лиш на думці те, як незмірно довго — се ви самі кажете — прийшло ся вам пролежати в асфальті“.

„В чім!“ — сказав граф.

„В асфальті,“ — Повторив рішучо Мр. Бекінгем.

„А так, починаю здогадувати ся, що в вас на думці. Та в моїх часах послуговували ся майже виключно біхльорідом меркурия“.

„Але-ж се вже ніяк нам не помістить ся в голові, — сказав д-р Поннонер — яким чином ви, померши і бувши похованим в Єгипті пять тисяч літ тому назад, остаєте доси в живих і зберегли такий знаменитий вигляд!“

„Най буде й так, як кажете, — відповів граф — най буде й так, що я вмер. Але-ж се більше вїж певне, що я й доси оставав би в мертвих. Бачу саме,

що ви живете ще в дитячій віці гальванізму; бачу, що ви не в силі ще доконати того, що було таке звичайне в нас, за давніх часів. Діло в тім, що я запав був в каталепсію, а мої найліпші друзі думали, що я або вже вмер, або певне вмеру. От вони й забальсамували мене безпроволочно. Може знаний вам головний принцип бальсамованя?"

„Ну, — не зовсім.“

„Ага! розумію; — співчуття гідна несвідомість! Та годі мені вдавати ся саме тепер в деталі. Треба вам лиш пояснити, що в Єгипті „забальсамувати“ значило властиво спинити яким-не-будь чином всі звірячі функції, які складають ся на процес життя. Слова „звірячі“ уживаю в найширшій значіню, обнимаючи ним так фізичний тривок як і моральний і житєвий. Ото-ж основний принцип бальсамованя — ще раз те повтаряю — лежав у нас в безпроволочнім спиненю і удержаню в тривкій залежності всіх звірячих функцій, що складають ся на процес життя. Одним словом, індивідуум оставало ся в тім самім стані, в яким находило ся в часі бальсамованя. Ну, а що я, на щастє, належу до покоління Скарабеїв, так мене, як бачите тепер, забальсамовано живцем“.

„До покоління Скарабеїв!“ — аж скрикнув д-р Поннонер.

„Так! Скарабей се було знамя або герб вельми знатної, а нечислинної родини паприциїв.“

Походити з роду Скарабеїв значило лиш: належати до сім'ї, що має за знамя Скарабея. Говорю образиво."

"Та який тут звязок з тим, що ви живете?"

"Звязок? В Єгипті був загально прийнятий звичай вибираня з тіла, перед за-бальсамованем, нутра і мозку. Один рід Скарабеїв не підлягав тому звичаєви. Не будь я проте із Скарабеїв, в мене не було-б тепер ні нутра, ні мозку. А без одного і другого якось таки не вигідно жити".

"Правда, правда", — сказав Мр. Бекінгем. — "Тепер і здогадуюсь, що всі цілі мумії, які нам доводить ся зустрічати, походять з роду Скарабеїв."

"Розумієть ся!"

"А я думав, — озвав ся покірненько Мр. Бекінгем, — що Скарабей був одним з єгипетських богів."

"Одним з Єгипетських... чим?" — скрикнула мумія, зриваючи ся на рівні ноги.

"Богів!" — повторив бувалець.

"Мр. Гліддоне, я дійсне прямо стовпію з дива, чуючи, що ви верзете", — сказав граф, сідаючи знову в фотели. —

"Ніякий нарід на землі не знав ніколи більше як одного бога. Скарабей, Ібіс і т. и. були в нас, як і подібні вства в кого иншого, лиш символами, посередниками, при помочи яких ми віддавали честь сотворителеви, надто високому, щоб мож було почитати его з близька."

Настала хвиля мовчанки. Врешті д-р Поннонер розпочав розмову на ново.

„З того, що ви отсе розповіли виходило-б, що по катакомбах в сусідстві Нілю находить ся може більше мумій з роду Скарабеїв „при житю.“

„Про се не ма тут що й балакати“ відповів граф. — „Всі живцем припадково забальсамовані Скарабеї остають ся в живих. Деяких, що їх умисне живцем забальсамовано, могли навіть виконавці їх тестаментів призабути і вони й доси остають ся в гробах.“

„Не були-б ви ласкаві пояснити нам, спитав я, що ви хотіли сказати словами: умисне живцем забальсамовано?“

„Дуже радо“ — відповіла мумія, придививши ся мені добре крізь шкла, — бо я отсе перший раз зважив ся завдати їй питанє від себе.

„Дуже радо“ — сказав граф. — „За моїх часів звичайним віком чоловіка було більше менше вісім сот літ. Мало хто, хиба в наслідок якого надзвичайного припадку, вмирав, не доживши шести сот літ. Мало хто жив теж довше десяти сот літ. Але вісім сот літ вважало ся звичайним віком. Після винайдєня описаного мною метода бальсамованя, прийшло нашим філзофам на думку, що доживаючи до того природного речинця ратами, можна-б не лиш догодити похвальній цікавості, але й віддати рівночасно важні прислуги на-

уці. Досьвіди виказали наглядно, що в писаню історії годі було обійти ся без чогось подібного. Якийсь історик, на приклад, проживши пять сот лїт, написав з чималим трудом книгу і велїв себе старанно забальсамувати. Рівночасно він лишив виконавцям своєї волі, розпоряджене, аби вони постарали ся о те, щоб его після якогось часу, скажїм після пяти або шести сот лїт, привернено до житя. Розпочавши після ушливу того часу жите на ново, він побачив нехїбне, що его великий твір перемїнив ся в рїд підручних записок — нїби в лїтературну арену суперечних здогадїв, баламуцтв і межиусобиць цілої ватаги до розпуки доведених коментаторів. Показало ся, що всі ті здогади, які уходили за примїтки і поправки, затемнили, перекрутили і закрили первїстний текст так основно, що авторови прийшлось глядати своєї власної книжки з лїхтарнею в руці. Після віднайдєня не була вона і варта вложеного в неї труду. Переписавши єї цілу, історик першим своїм обовязком уважав: засїсти зараз до роботи і справити на основі власного знаня і досьвіду сучасні традиції про епоху, в якій він сам жив. Отсей метод переписуваня і особистого справлюваня, яким послуговували ся від часу до часу в рїзних відстунях всїякі вчені, не позволяв, щоб наша істория звєла ся на звичайну байку.

„Вибачте, — сказав тут д-р Пон-

нонер, кладучи руку на рамя Єгиптянина — вибачте пане; та чи позволите мені перебити вам на хвилю?"

"Але-ж прошу, пане", — відповів граф випростовуючись.

"Я хотів лиш завдати вам питанє," — сказав доктор. — "Ви згадували про справлюванє традицій самими авторами-істориками, традицій, що відносять ся до їх власної доби; яка часть тих путаниць була пересічно правдива?"

"Бувало так, що та, як ви єї влучно назвали, путаниця, в загалі докладно рівноважилась з подіями поданими в переписаній історії. Инакше сказавши, не показало ся ніколи, щоб бодай одна буква не була коли-не-будь так в одній як в другій цілком перекручена."

"А скоро тут нема сумніву. — говорив дальше доктор. — що від хвилі вашого похорону минуло найменше пять тисяч літ, то я вважаю певним, що в вапім періоді історія, коли не традиція, здавала собі ще ясно справу з одної kwestії загального інтересу. Маю саме на думці сотворене сьвіта, що, як вам відомо, мало бути довершене лиш десять тисяч літ тому назад."

"Пане!", — сказав граф Оль-е-мі-стек-е-о.

Доктор повторив свою замітку, але аж по довгих додаткових поясненнях вда-ло ся єму учинити єї зрозумілою для чу-жинця. Він сказав врешті від нехочу:

„Признаюсь, що висказані вами гадки зовсім нові для мене. За моїх часів не довелося мені почути від кого-не-будь такої дивовижної гадки, щоб сьвіт або коли хочете, мір, міг мати коли-не будь який початок. Пригадую собі, що раз, і то лиш раз, чув від одного спекулятивною філософією зайнятого чоловіка темний натяк на сотворене людської породи. Той ужив теж того самого слова, що й ви: Адам, себ то випалений з глини. Очевидно ужив его в загальнім значіню в ціли означеня самородного зросту на плодючій почві — подібного до зросту тисячів животин иншого рода — самородного, кажу, зросту пяти великих орд людей, що рівночасно появили ся в пяти окремих і майже рівно-великих частях сьвіта.“

Ціле товариство лиш здвигнуло плечима, а один чи двох з нас вказувало вельми вимовним рухом на чоло. Мр. Сельк Бекінґем, скинувши оком вперед на чоло, а потім на потилицю Оль-е-мі-стек-ео, промовив:

„Людська довговічність ваших часів вкупі зі звичаєм розкладаня людського життя на рати певно десь чимало причинили ся до загального зросту і розвою наук. Тому припускаю, що поражаючу низшість старих Єгиптян на всіх полях науки в порівнаню з новітніми народами, а особливо Єнкі належить приписувати більшій твердості їх голів.“

„Признаю ся знову, — відповів чемненько граф — що мені трохи трудно

вас порозуміти. Яку саме галузь науки маєте на мисли?"

Ціле наше товариство стало розповідати хором, довго і широко, про здобутки френології, про чудеса зв'язного магнетизму.

Вислухавши все до кінця, граф оповів нам зараз кілька анекдотів, які виказали наглядно, що прототипи Галля і Спурцгайма цвили і перецвили в Єгипті вже так давно, що про них всі майже забули, а досвід Месмера в порівнянню з правдивими чудами тебанських учених, котрі вміли сотворювати вуші і чимало інших животин, були по просту марною іграшкою.

Тоді я спитав графа, чи єго земляки вміли обчислювати екліпси. Він осьміхнувся доволі згідно і сказав, що вміли. Се мене трохи збентежило. Але я почав задавати єму інші питання з обсягу астрономічного знаня. Аж от один з наших — він доси зовсім не відзивався — шепнув мені до уха, що за інформаціями в тій квестії заглянути б мені радше до Птоломея (хто б він не був), або і до Плутархового твору „*de facie lunae*."

Я запитав ще мумію про палючі шкла і сочки; в загалі про штучне шкло. Та не встиг ще й завдати питання, коли мовчаливий товариш торкнув мене нишком в лікоть, просячи, щоб заглянути, пробі, до Діадора з Сицилії. Сам граф, замість відповісти, поспитав мене лиш, чи є в нас

такі мікроскопи, що при їх помочи можна-б різати «гигієтським способом камеї.

Коли я застановляв ся, як би на те відповісти, малий д-р Поннонер скомпромітував ся до чиста.

„Гляньте — сказав з одушевленем — на Bowling-green Fountain в Новім Йорку! Або, коли того не зможете обняти оком, на Capitol в Уешінгтоні!“ — І малий, добродушний доктор став вельми докладно й подрібно описувати часті й величину будови. Зазначив, що сам портик був украшений лиш двацятьма і чотирма колюмнами, з котрих кожда, числячи пять стіп в прорізі, на десять стіп віддалена була від другої.

Граф висказав св'ї жаль, що він не в силі як раз в сій хвили пригадати собі докладних вимірів одного з більших будинків в Азнак, здвигнутих в померкшій вже минувшости, будинків, які на широкій пустини, в часах его похорону, на захід від Теб, світили ще руїнами. А таки на згадку про портик пригадав собі один прибудований до меншої палати на однім передмісті званім Карнак, що складав ся зі сто сорока чотирох колюмн, з котрих кожда мала трийцять сїм стіп в обводі і стояла одна від другої в віддаленю двацяти стіп. Дорога до того портика від Нілю вела двомилевим гостинцем, а по его боках уставлені були сфінкси, статуї іobelіски по двацять, шістьдесять і по сто стіп високі. Сама палата, на

скільки міг єї собі пригадати, була в однім напрямі дві милі довга і могла мати з сім миль в обводі. Єї стіни були з надвору і в середині суто украшені гієрогліфами. Граф не хотів би обставати за тим, що серед єї мурів можна-б побудовати навіть пятьдесять, або й шістьдесять докторових копітолів, але й того не міг би сказати на певне, чи від біди не далось би їх помістити в ній двіста або й триста. Тай та палата в Карнак була ще незначним, малим будинком. Помимо того він, граф, не міг би заперечити, що й описаний доктором Bowling-green Fountain оригінальний, гарний і більше величавий. Що не казати-б, чогось подібного не можна-б побачити в Єгипті або де-інде.

Тут я спитав графа, що він думає про наші залізницї.

„Нїчого — сказав — надзвичайного. Доволі повільні, досить недотепні і не мудро побудовані. Очевидно годї рівнати їх з широкими, рівними, простими, залізом вимощеними гостинцями, якими Єгиптяни перевозили з місця на місце цілі храми, цілі обелїски з одного кусня, по сто пятьдесять стїп довгї.“

Я заговорив про гігантичні сили нашої механїки.

Признав, що тут ми знаємо дещо, але спитав, як порадив би я собі, коли-б прийшло ся піднести в гору верхню платву хочби такої малої палати як в Карнак.

Мовби недочувши того питання я спитав його дальше, чи знає він що про артезійські студні. Він насупив лиш брови, а Mr. Глїддон моргнув на мене гнївно і сказав пошепки, що інжинєри, заняті верченєм керниць в великій оазї, знайшли вже останними часами одну таку керницю.

Я згадав про нашу сталь. Чужинець, задерши в гору нїс, поспитав мене, чи нашою сталєю вспїли-б ми робити такі виразисті рєсунки на обелїсках, які все були виконувані мїдними вістрями.

Се збило нас так з пантелику, що нам оставало ся хиба звернути атак в сторону метаф зики. Ми велїли подати собі примірник твору під заголовком Dial і прочитали з него одну чи двї глави про справу не дуже то ще ясну, та охрещену Бостонцями „великим рухом“ чи „поступом“.

Граф сказав лиш, що великі рухи були й за его часів чимось дуже звичайним, а поступ, і тогдї навїть дуже шк'дливий, не поступав нїколи.

Тогдї згадали ми про красу і значїне демокрації. Та ледви встигли пояснити, які добрі сторони мали для нас загальне голосованє і управа без короля.

Він слухав з очевидним заїнтересованєм і, бачилось, знаменито бавив ся. Скоро ми скїнчили, сказав, що в давну давнину стало ся було щось зовсїм подїбне. Тринадцять єгипетських провінцій рїшили ся нараз стати вільними і дати тим робом сьвітлий примір рєштї людського роду.

Вони скликали своїх мудрців і спорудили наймудрійшу конституцію, яку лиш можна було придумати. Поки що вело ся їм надзвичайно добре. Лиш їх наліг самохвальства був чудний. А таки й вони, получивши ся врешті з п'ятнадцятьма чи двайцятма иньшими провінціями, довели в себе до нечуваного в світі деспотизму.

Я спитав про імя нахабного тирана.

О скільки граф міг собі пригадати тираном була сама чернь.

Не знаючи, що дальше казати, я став отверто жалувати, що Єгиптяни не знали пари.

Граф глянув на мене здивуваний, але не сказав нічого. Тільки мовчазний добродій штовхнув мене сильно ліктем в бік, сказав, що на разі буде вже з мене, — і спитав, чи справді я вже в своїм божевільстві не знаю, що новітна парова машина походить, як то виказав Саламон де Кауз. своїм помислом від Гірона.

Нам грозило сильне небезпеченство поражень. Та щастє хотіло, що наш д-р Цовнонер, отямившись, прийшов нам на поміч і спитав, чи Єгиптяни справді мали б відвагу мірити ся з нами в помислах найрізномроднійших подробиць одягу.

Граф глянув на пендент від панталонів, а потім, взявши в руки кінець поли від сурдута, держав его перед очима кілька хвиль. Коли-ж его пустив, губа его отворила ся від уха до уха. Та чи відповів він що-не-будь, того вже собі не пригадую.

В нас вступила відвага. Доктор, приступивши до мумії з великою гідністю, просив її відповісти щиро, під словом джентльменської честі, чи Єгиптяни знали ся коли-не-будь на штуці споруджованя пастильок Поннонера або пігулок Брендріса.

Ми ждали відповіді з чималим занепокоєнем, але — даром. Відповіді не було. Єгиптянини спаленів і понурив голову. Ніколи не було більшого триумфу, більшого упокореня й сорому. Мені справді прикро було дивитись на упокорене нещасної мумії. Я взяв капелюх, вклонив ся низько і попрощав ся з нею.

Коли я опинив ся дома, показало ся, що була четверта година. Я вмить поклав ся спати. О семій вже був на ногах і списував отсі записки на пожиток сімі і всіх людей. Першого мені не діждати ся, бо моя жінка сердита вередливиця. По правді, мені остогидло житє, остогидло в загалі ціле наше столітє. На мою думку, все тепер пішло в перевертї. Тому, скоро лиш підголю ся і виплю чарку кави, йду до д-ра Поннонера, щоби забальсамував мене на кілька соток літ.



ЗАГУБЛЕНІЙ ЛИСТ.

„Nil sapientiae odiosius
acumine nimio“.

Seneca.

Було то в Парижі, в осени р. 18..., одного бурливого вечера, саме по заході сонця. Я сидів з моїм другом К. Августом Дюенем, в его затишній, невеличкій але багатій бібліотеці, au troisieme Nr. 33, Rue Dunôt, Faubourg St. Germain і заживав подвійної роскоші, курячи люльку та пускаючи поводи задумі. Ми просиділи в глибокій мовчанці що найменше години. Коли-б глянув був тогді хто на нас случайно, подумав би, що ми вдивляємося лиш пильно в густі клуби диму, що наповнили собою цілу комнату. Та ні! Я розбирав саме в думці одну тему, що ми про неї того вечера спершу балакали; в мене була на думці подія при Rue Morgue і таємниця, що ослонювала убійство Маріу Рожé. Тим то видалось мені чимось незвичайним се, що в тій же хвили відчинили ся двері комнаты, пропускаючи нашого старого знакового, добродія К., префекта париської поліції.

Ми привитали єго вельми радо. Він на стільки іменно бавив нас, на скільки гідвий був погорди. Тай не бачились ми з ним вже кілька літ. Ми сиділи на потемки. Дюпен схопив ся як стій, щоб засьвітити лампу, але сїв знову не засьвітивши єї, скоро гість заявив, що приходить порадити ся з нами, а радше поспитати в мого друга, що він думає про одну урядову справу, яка набавила єго чималого клопоту.

„Скоро та справа вимагає розваги, — замітив Дюпен забираючи ся засьвітити лампу — так красше розберім єї потемки“.

„Ага, се ще одно ваше „дивацтво“ — сказав префект, котрий привик був називати „дивацтвом“ все, що було поза межами єго понятя і сам, розумієть ся, жив серед справдішної юрби „дивацтв“.

„Так“ — сказав Дюпен, подаючи гостеві люльку і присуваючи вигідний фотель.

„В чім же-ж діло?“ — спитав я. — „Вже-ж не в новім убійстві, сподіюсь“.

„О, ні, зовсім не та справа. Діло в тім, що справа дійсне сама собою зовсім проста. Не сумніваю ся, що ми й самі дали-б собі з нею раду. Та мені впало на думку, що Дюпенови приємно було-б почути про єї подробиці, тому що все те незвичайно „дивачне“.

„Просте а дивачне“, — сказав Дюпен.

„Ну, так. А радше ні просте, ні дивачне. Діло в тім, що справа спершу видалась нам така проста, а тепер збила нас зовсім з пантелику“.

„Може то сама простота справи зводить вас на манівці?“

„Але-ж дурне говорите“ — відповів префект, щиро осьміхаючись.

„Може та таємниця трохи за ясна“ — сказав Дюпен.

„А, Господи милосердний! чи чув коли хто таке?“

„Може за очевидна?“

„Га, га, га! га, га, га! . Го, го, го!“ — заносив ся сердешним сьміхом наш гість. —

„Ох, Дюпен, ви напосіли ся нині, щоб меві смерть зробити!“

„Як-ж се, кажіть, справа?“ — спитав я.

„Ну, я вам єї розповім“ — відповів префект, пускаючи в задумі густий клуб диму і усадовив ся в фотели. — „Розповім вам кількома словами. Та заки пічну, мушу вас остерегти, що та справа вимагає як найбільшої дискреції. Я втратив би певно становиско, яке займаю, коли-б розійшло ся, що я єї кому-не-будь виявив“.

„Починайте-ж“ — сказав я.

„Або ні“ — сказав Дюпен.

„Ну, нехай; від дуже високої особи дійшло до меві відомости, що з королівських апартаментів пропала вельми важна грамота. Хто єї взяв, те звістно; тут нема найменшого сумніву. Бачили єї,

як брала. Відомо також, що грамота на-
ходить ся в її руках“.

„Яким чином відомо?“ — спитав Дюпен.

„Промавляє за тим — сказав пре-
фект — характер грамоти і те що певні
наслідки, які мусіли-б наступити, коли-б
вона не була вже в руках того, що її
вхопив, не наступають; видно, він поко-
ристував ся нею так, як вкінці покори-
стувати ся намірив“.

„Старайте ся говорити яснійше“ —
сказав я.

„Ну, добре! Той лист надає посіда-
телеви на певнім становиську власть не-
змірного значіння“. — Префект послуговав
ся залюбки дипломатичними висловами.

„Ще не все розумію“ — сказав Дюпен.

„Ні? Ну! виявлене листу третій осо-
бі — назвати її не можу — наразило-б
честь дуже високо поставленої особи. Се
дає посідателеви грамоти таку власть
над тою знаменитою особою, що її честь
і спокій загрожені.“

„Але-ж сила тої власти — замітив
я — залежить від того, чи знає злодій
про те, що окрадений знає про злодія.
Хто посьмів би...“.

„Злодієм — сказад префект — є міністер
Д. що зважить ся на все без огляду, чи
личить се чоловікови, чи ні. Крадежи
довершено не менше гевіяльно як сьміло.
Згаданий лист — коли маю сказати
правду — пошкодована особа одержала
саме, сидячи в королівськїм будуарі. В хви-

ли, коли его читала, вийшла і перебила їй иньша знатна особа, перед якою тій передовсім бажало ся читаний лист укрити. Та не повело ся вкинути его скоро в шуфляду; треба було лишити его отвертим на столі. З верхи була правда, лиш адреса, а що змісту не було видко, лист не звернув на себе уваги. Та тут-же входить міністер Д. Его рисїй зір від-разу замічає лист, пізнає почерк адреси, бачить збентеженє особи, до якої лист адресований і вгадує єї таємницю. Полагодивши кілька урядових справ, він питомим собі наглим способом виймає лист похожий трохи на той, що про него саме говорить ся, отвирає его, буцїм то читає, а потім кладе его зараз побіч тамтого. Знову балакає яких п'ятьнайцять хвиль про публичні справи, а врешті, пращаючи ся, бере зі стола лист, до якого не мав ніякого права. Все те бачив заклопотаний властитель, однак, розумієть ся, в притомности третої особи, що стояла ему над карком, не важив ся звернути на се уваги. Міністер відійшов, лишивши на столі свій лист без найменшої вартости“.

„Отгугт — сказав Дюпен до мене — маєте се, чого, як кажете, треба, щоби власть була повна: сьвідомість злодія про се, що про злодія знає пошкодований.“

„Так, — відповів префект — і таким робом осягнуену власть визискано в політичних цілях за останних кілька місяців, до дуже значної границі. Пошкодована

особа з кожним днем приходить до глибшого пересвідчення, що їй конечно треба відзискати лист. Та се, очевидна, явним способом трудно учинити. Доведена врешті до розпуки, вона віддала справу в мої руки“.

„І думаю, — сказав Дюпєн — що завзятійшого агента не лиш бажати, але і уявити собі годї“.

„Підхлібляєте мені, — відповів префект — та можливе, що такий суд можна про мене й видати“.

„Се ясне, — сказав я — що, як ви замітили, лист знаходить ся ще в руках міністра, бо саме посіданє листу, а не використанє его дає перемогу. З використанєм его щезає власть.“

„А так“ — потвердив префект — „В тїм пересвідченю я й ділав. Першим моїм старанєм було перешукати на скрізь помешканє міністра. А тут найбільша трудність лежить в тїм, щоб се стало ся без его відома. Передовсім остерегли мене перед небезпеченством, яке вийшло-б, коли-б ми зрадили перед ним наш намір“.

„Атже-ж ви при таких дослїдах зо-всім au fait“ сказав я. — „Париській поліції довелось нераз вже перевести щось подібного“.

„О, певно! Тому я і не піддаюсь розпуці. Надто ж і звичаї міністра були мені вельми на руку. Его часто цілими ночами нема дома. Слуг у него зовсім не багато. Вони, в більшій часті Неаполітан-

ці з роду, випивають ся дуже легко і сплять далеко від апартаментів свого пана.

„Як вам відомо, у мене є ключі, що перед ними не остоїть ся ні одна комната в Парижі. Від трех місяців не було такої ночі, що-б я сам не перевів більшу єї пайку на нильнім перешукуваню готелю Д —. Тут на вазі моя честь, а з огляду на глибоку таємницю й надгорода нечувана. Оттим то я й не покинув своїх дослідів скорше, поки не пересвідчив ся, що злодій хитрійший від мене. Мені бачить ся, що я перенишиорив кождий кутик, кождий закамарок дому, де лист міг бути укритий.

„Та чи не може бути і так — замітив я, — „що лист, хоч би він був навіть в посіданю міністра, як нехибне і є, може бути захований де инде, не в єго помешканю?“

„Се ледви чи можливе,“ — сказав Дюпен — „особливо, коли справи так, як тепер, стоять на дворі, а передовсім в виду тих крамолів, в які, як знаєте, запутаний Д. Лиш те, що хтось може сей лист кождої хвилі виявити, виходить на те саме, що він єго посідає.“

„Може виявити?“ спитав я.

„Значить те саме, що може єго знищити,“ — сказав Дюпен.

„Правда,“ — признав я. — „В виду того ясне, що лист находить ся в помешканю. Що-б він мав бути в самого міністра, про те відав не ма що й говорити“

„Зовсім ні,“ — сказав префект. Єго два рази напали ніби то розбишаки і перешукали в моїх очах до нитки.

„Се вже не було конечно потрібне, сказав Дюпен.“ „Круглим дураком він не є; такі напади певно не були для него чимось несподіваним!“

„Круглим дураком не є,“ — сказав Г., — „та все-ж він поет, а такий часто, видить ся мені, не втік від дурака далеко.“

„Таки так,“ — сказав Дюпен, — пустивши в задумі довгу смугу диму, — „хоч і в мене самого є на совісти кілька нужденних стихів.“

„Чей-же розкажете нам,“ — озвав ся я „докладно подробиці ваших дослідів?“

„Ну, найголовніше те, що ми часу не гайнували і шукали всюди. В таких справах мав я час вже набрати ся чималого досьвіду. Я перетряс цілий будинок, кімнату за кімнатою, посвятиючи кожній з окрема ночі цілого тижня. Передовсім переглянули ми всі закутини в кімнатах. Відсували всі шуфляди. Для справного агента, — се ви знаєте мабуть — такі річі, як тайні шуфляди, існувати не можуть. Туман той, кому при таких дослідях всім вимкнути ся „тайна,“ шуфляда. То-ж таке ясне! В кождім кабінеті находить ся якесь місце, якийсь простір, в якім належить глядати такої річі. Дальше нам відомі певні правила. Не могла-б остати не замітною для нас і п'ятьдеся-

ти пайка одної лівії. Оглянувши бюрка беремо ся до крісел. В подушках шукаємо при помочи довгих тонесеньких голок, яких ми в ваших очах уживали. Зі столів знімаємо верхи.

„А се нащо?“

„Часом буває, що особа, хочачи щось сховати, знімає верх зі стола, або чогось подібного, видовбує ногу, вкладає предмет в нутро і знов вкриває верхом. Так само послугують ся сподами і верхами ніг від постелі.“

„А не зрадить-же порожнього місця відголос?“ — спитав я.

„Ніколи в сьвітї! скоро схований предмет обложено довкола, як слід ватою. Впрочім ми мусїли заходити ся все без гомону.“

„Але-ж вам годї було розбирати, годї було розкладати на кусвї всі предмети, в яких можна було що-не-будь в той спосіб сховати. Лист дасть ся звинути в тонку спіральну трубку обємом не більшу від голки до гачкованя, що єї можна встромити в першу ліпшу листву, на приклад, від крісла. Адже-ж ви не розбирали всіх крісел на кусвї?“

— „Певно, що ні; та ми зробили щось ліпшого — ми оглянули листви всіх крісел в цілім домі, навіть сполученя при всякого рода меблях при помочи дуже острого мікроскопа. Коли-б там були які слїди сьвіжого зрушення, ми були-б зараз відкрили їх нехибне. Однісіньке зерно

трини з під сверлика було-б нам показало ся в величиві яблука. Кожда неодно-стайність в клеєню, найменша незвичайна щільна була-б навела нас певно на слід сховку.“

„Мабуть ви оглядали і зеркала місця між рамами і шклами, перетрясли ліжка і біле в постели, так само, як занавіси і килими?“

„Розуміть ся; а впоравшись таким чином зовсім з кожним предметом, переглянули потім сам дім. Ми поділили цілу єго поверхню на часті і понумерували їх, щоб ні одної не пропустити; потім знов при помочи мікроскопу, розсліджували кождїський цаль в самім домі і в двох сусідних домах.“

„І в двох сусідних домах!“ — скрикнув я. — „З тим було певно чимало клопоту.“

„Ще й кілька! Але-ж бо й надгорода велика.“

„Не поминули певно обійстя домів?“

— Всі обійстя вимощені камяними плитами. Коло них було сорозмірно мало заходу. Ми оглянули мох поміж плитами і переконали ся, що був ненарушений.“

„Глядали, звістно й між паперами Д. і між книжками в бібліотеці.“

„Певне, що глядали; отвирали кож-дий зошит і кожду пачку; не лиш отви-рали кожду книжку, але й перевернули кожду картку, всіх томів, не вдоволяючи ся одним перетрясанєм, як наші поліцій-“

ні урядники. Мірили також як найдокладнійше грубість кожної окладинки і оглядали все пильно, при помочи мікроскопу. Коли-б яка окладинка була сьвіжо зліплена, ми нехибне були-б отсе замітили. Яких пять чи шість томів, що очевидно, вийшли що й но з під рук переплетчика, ми перенишпорили заподажливо наскрізь, при помочи голок.“

„А шукали ви в підлозі під диванами?“

„Шукали. Піднимали всі дивани і переглядали помість, з мікроскопом в руці.“

„І танети на стїнах?“

„Так!“

„І пивниці?“

„Також.“

„Но, то ви“ — сказав я, „помиляєтесь, бо листу, дома, як вам здасть ся не ма.“

„Аби лиш не ваша була правда,“ — сказав префект. — А тепер д. Дюпен, що ви радите менї робити?

„Перешукати дім на скрізь.“

„Зовсім злишне,“ — відповів Г. —

„Що листу дома не ма, я певний так само, як певний того, що єсьм і живу.“

„В мене не ма для вас красної ради,“ — сказав Дюпен. — У вас очевидно є докладний опис листу?“

„Ох є!“ — І тут, префект, виймивши нотатку, став читати голосно докладний опис внутрішнього, а особливо внішнього вигляду, пропавшого листу. Скоро лиш

прочитав его, пошрацав ся з нами, а я сумніваю ся, чи бачив его коли-не-будь більше прибитим, як в тій хвили.

В який місяць потім він навідав ся до нас ще раз і застав нас зайнятими менче-більше так само, як першого разу. Він сів на фотелю, закурив файку і розпочав звичайну розмову. Врешті я сказав:

„Гарно, пане Г., але, що з пропавшим листом? Ви, думаю, освоїли ся з тим, що міністра перехитрити вам годі?“

„Чорти-би его!..., так; все-ж таки я за порадою Дюпена перешукав ще раз. Та наперед знав, що се страчена робота.“

„Яка, казали ви, надгорода?“ — спитав Дюпен.

„Ну, дуже груба, — дуже щедра надгорода. Не скажу саме докладно, яка, але скажу вам лиш, що тому, хтоби мені міг сей лист дістати, дав би, не вагаючи ся чек на пятьдесят тисяч франків. Діло в тім, що лист набирає з кожним днем більшого значіння. Останними часами надгороду подвоєно. Та коли-б єї навіть потроєно, я не був би в силі вже учинити більше, як учинив.“

„Ну, так,“ — сказав Дюпен, потягаючи помалу зі своєї цінкової файки, — „а я справді думаю, Г. —, що ви в сій справі не напружили ще своїх сил до найвишого можливого степеня. Ви, думаю, могли-б зробити трохи більше, що?“

„Що? як?“

„Ну — пф, пф — ви могли-б — пф, пф — засягнути поради в сій справі, — ге? — пф, — пф, пф. Пригадуєте собі історію, що еї розказують про Абернетіого?“

„Ні, до біса з Абернеті . . .

„Певне, до біса з ним, лиш дайте его сюди! Все-ж таки, одного разу прийшло якомусь багатому скупиндязі до голови вихитрити від того Абернеті его лікарську порадку. Вдавши ся з ним в тій цілі в звичайну розмову в приватнім товаристві, він описав ему своє положене, так, як коли-б говорив про якусь, видуману особу.

„Припустім, сказав скупидяга, що симптоми такі, а такі; що-ж би ви тепер, доктор, ему порадили?“

„Порадив! сказав Абернеті, ну, очевидно, що-б закликав доктора.

„Адже-ж,“ сказав префект трохи збентежений, — я дуже радо готов прийняти порадку і заплатити за неї. Я справді дав би пятьдесят тисяч франків тому, що поміг-би мені в сій справі.“

„В таким разі — відповів Дюпен, відчиняючи шуфляду і виймаючи книжочку чекову. — будьте ласкаві і виповніть мені чек на таку суму Скоро мені его підпиште, дам вам до рук лист.“

Я остовпів В префекта неначе-б грім вдарив. Він сидів кілька хвиль німо і нерухомо. поглядаючи з роззявленим ротом на мого друга. Бачилось, що очи ему з

голови вилазять. Потім запанував над собою трохи, вхопив за перо і врешті, з кількома павзами, поглядаючи мов не свій перед себе, вишовнив і підписав чек на п'ять десять тисяч франків, та подав его через стіл Дюпенови. Той придивився єму цильно і сховав до портфелю; потім отворив *escritoire*, виймив лист і подав его префектови. Поліціант схопив его з дійсне божевільною втіхою, отворив тремтячою рукою, кинув оком на змість, а там зірвав ся, добив ся до дверей і без церемонії вийшов з комвати і з дому, ні словечка не промовивши від хвилі, коли Дюнен попросив его підписати чек.

Після его відходу мій друг розказав все трохи докладніше.

„Париська поліція — сказав — в своїм ремеслі незвичайно вправна. Вона витривала, бистроумна, хитра, знає наскрізь все, чого, бачить ся, вимагають її обовязки. Скоро отже Г. розповів нам, в який спосіб перешукано цілий дім Д., я був зовсім переконаний, що він в границях свого фаху перевів досліди бездоганно.

„В границях свого фаху?“ спитав я. „Так,“ — сказав Дюнен: — „Він не лиш ужив найліпших способів але і перевів все в повні досконало. Нема найменшого сумніву, що, коли-б лист був схований в обсягу довершених дослідів, вони були-б его найшли“.

Я лиш осьміхнув ся, та він, бачилось говорив зовсім серіозно.

„Способи сказано“, — говорив він дальше — „були самі собою добрі і покористувано ся ними як слід, хиба їх лежить в тім, що в отсім випадку і до того чоловіка не можна було їх примінити. Деякі дуже бистроумні теми є для префекта родом Прокрустового ложа, до якого він на силу ватягає свої пляни. Та розчаровуєть ся заєдно міряючи раз за плитко другий раз за глибоко. В тім взгляді не один школяр дотепнійший від него. Я знав одного восьмилітнього може хлопця що успіхом в відгадуваню при грі „цет чи лішка“ викликував загальне здивуванє. Є то проста забава і грають при ній камінцями. Один грач держить в жмени кілька камінців і питає другого чи в него їх „рівне“ чи „нерівне“. Коли здогад влучний, тоді той що вгадує виграє один; коли хибний, тратить один. Хлопець, що про него згадую, виграє від всіх учеників всі камінці. Очевидно руководив ся при згадуваню якимось прінціпом. А той полягає лиш на обсервациї і приміненю себе до бистроумности противників. Єго противник, якийсь недотепний урвитель, підносячи замкнені жмені, питає: до пари чи не до пари? Наш школяр відповідає: не до пари — і програє. Та при другій пробі виграє, бо каже до себе: в того добряги було при першій пробі до пари, а засіб єго бистро-

умности позволяє саме лиш на те, що-б за другим разом було не до пари; ану, спробую вгадувати „не до пари“. Він вгадує: не до пари — і виграє.

З товаришем о один степенъ дотепнійшим стане розумувати ось як: отеей бачить, що я за першим разом вгадав „до пари“ і передовсім прийде єму так як першому на гадку проста переміна „до пари“, на „не до пари“.

Але зараз же й прийде єму на гадку, що се за проста комбінація і він врешті рішить ся повторити першу і буде згадувати: до пари; згадує „до пари“ — і виграє. Чим-же покажуть ся той спосіб розумованя школяря, скоро его докладно розібрати?

„Звичайним“, — сказав я, — „зрівнаєм комбінуючого ума з умом противника.“

„Так і є“, — сказав Дюпен. А спитавши хлопця, яким чином він доходить до повного зрівняня, що є жерелом его успіху, я почув таку відповідь:

„Коли зміркую, наскільки хто є розумний чи тупий, добрий чи лукавий, або що він про мене думає, настроюю вираз свого лица як найточнійше до виразу его лица, а потім жду, які згідні з тим виразом думки або чувства встануть в моїй душі.“

„Отся відповідь хлопця є ніби основою цілої глибокої бистроумности, яку приписують Лярошфуко, Лябужів, Маккіавеллі'ому і Кампанеллі“.

„А зрівнанє — замітив я, — розумуючого ума з умом противника, залежить, — коли я порозумів вас як слід — від докладности, з якою оцінено ум противника“.

„Від того, залежить практична єго вартість“ — сказав Дюпен — „а префект зі своєю когортою ошибають ся так часто передовсім ізза недостачі сего зрівнання, як також і тому, що хибне оцінюють а радше зовсім не оцінюють ума тих, з котрими міряють ся. Вони беруть під розвагу лиш свою власну бистроумність, глядаючи чогось схованого, уживають лиш таких способів, якими би самі в потребі покористувались. Оправдане воно настілько, що їх бистроумність є менше більше виразом бистроумности мас. Та коли хитрість якого злочинця різнить ся характером від їх власної хитрости, злочинець очевидно поконує їх. Таке буває все, коли та хитрість є висшого рода, а дуже часто, коли й низшого. Вони не змінюють зовсім принципів своїх дослідів; в найліпшим разі спонукані якимось незвичайним випадком — надмірною надгородою — розширяють або степенують старі способи свого ремесла, зовсім не рушаючи принципів. Щож, наприклад, учинили вони в випадку Д? Чи відступали від давного принципу? Чим все те верченє, трібованє, стуканє, спостеріганя при помочи мікроскопу, діленє поверхні дому на нумеро-

вані квадрати, як не піднесем до визшого степня самого приміненя прінципу або кількох прінципів? Чи ті прінципи не основують ся на певних понятях про людську бистроумність, до яких привик префект за довгі роки своєї служби? Чи ж не бачите, що в него те само собою розумієть ся, що кождий чоловік сховає лист коли вже не вдірку виверчену в нозі крісла, так хочби в яку иньшу укриту діру чи кутик, який зустрінеть ся з его думкою так само, як помисли хованя листу в дірку виверчену в нозі від крісла? Чи не бачите також, що так придумані закамарки вистають лиш серед звичайних обставин, та що послугують ся ними лиш плиткі уми? Тож у всіх випадках схованя можна припустити і припускаєть ся передовсім, що предмет усунено кудись і заховано вказаним способом. Відшука-не его залежить проте не від бистроумности, а виключно від запопадливости, терпеливости і витревалости тих що шукають.

„І де лучить ся випадок більшої ваги або назначена велика надгорода, — що з політичного взгляду на одно виходить, там не лучало ся ще, щоб згадані средства були безуспішні.

Тепер стане вам ясно як треба розуміти мої слова: коли-б лист був схований де-не-будь в границях дослідів практикованих префектом, або — иньшими словами — коли б прінцип схованя

его містив ся в принципax дослідів префекта, тогдї й були-б его без сумніву знайшли. Та будь що будь, сего урядника грубо змістифіковано. Жерело-ж его неповодження лежить посередно в припущенню, що міністер належить до божевільних, бо має славу поета. Префект чув десь, що всі божевільні є поетами і причиною цілого его неповодження є „non distributio medii і висновок, що всі пости мусять бути божевільними.“

„Однак чи він справді поет? — спитав я. — Знаю, що є два брати і оба вони придбали собі в літературі славу. Міністер, відав, написав вчену розвідку про диференціальний рахунок. Він математик, не поет.“

„Ви помиляєтесь. Я знаю его добре; він одно і друге. Будучи поетом і математиком, він може розумувати влучно. Коли-б був лиш математиком, не мавби ніякої змоги розумувати, бувби полишеним на ласку і неласку префекта.“

„Зовсім нові для мене гадки“ — казав я: — адже-ж їм перечить пересвідчене цілого сьвіта. Не схочете відав нехтувати гадки до якої дійшла основна праця віків. Зване математики вважаєть ся з давен давна знанєм „par excellence.“

„Il y a à parler, — відповів Дюпен, цитуючи слова Шамфора — que toute idée publique, toute convention reçue est une sottise, car elle a convenue au plus grand nombre. Признаю вам, що матема-

тики, на скільки се лежало в їх силах, причинили ся до розповсюдження загально звісного а фальшивого погляду, який дарма, що голосять его в імя правди, все таки хибний. Гідним красної справи способом нагнули вони, наприклад, термін а н а л і з до ужитку в альгебрі. Авторами тої спеціальної похибки є французи. Та скоро назва має яке-не-будь значіне, скоро вартість слів лежить в точности приміненя їх, тогді й аналіз, означати ме альгебру так само, як латинське ambitus означає амбіція, religio релігія, homines honesti — людей гонорових.“

„Бачу“ сказав я — „що між вами і деякими альгебраїстами в Парижи готово прийти до сварки, але говоріть дальше.“

„Я хочу сказати,“ — говорив дальше Дюпен — „що коли-б міністер був лиш математиком, префект не мав-би був найменшої потреби давати мені сей чек. Однак я знав, що він так само добрий поет, як і математик, а увзгляднивши обставини в яких він находив ся, я набрав певности, що мої способи відповідають его спосібности. Надто було мені відомо що він дворак і сьмілий інтригант. Такий чоловік, подумав я, буде нехибне знати ся на звичайних способах практикованих поліцією. Він не міг не сподіватись нападів, які спали на него а події доказали, що і сподівав ся їх нехибне. Я думав, що він нехибне сподівав ся і тайних дослідів в помешканю. Его

часта неприсутність дома, яку префект уважав певною пільгою в дослідах, була в моїх очах лиш хитрощами, обчисленнями на те, щоби дати поліції змогу все і скрізь перонішпорити і тимскорше вціпити в неї пересвідчене, що листу в помешканю не ма. Те врешті і вдалося єму осягнути. Я відчував теж, що міністер з певністю перейшов в думці цілий той ланцюх розумовань, який дотичить незмінного прінципу при поліційних пошукованях за схованими предметами — того прінципу, що я вам єго старався виложити. Се мабуть силоміць вибило єму з голови думку про уживані звичайно сховки. Він не міг, думав я собі, бути таким тупим, і не знати, що найтайтнійші і найглибші закамарки єго дому були для префекта, з єго очима, голками, сверликами і мікроскопами так само отворені, як і найзвичайнійша комната. Я бачив врешті, що єму насунеся щось простого, коли вже не дорогою розмислу, порівняня, то нехибне як щось, що само з себе впливає. Ви може прогадаєте собі, як щиро засьміявся префект, будши в нас перший раз, коли я замітив що єса таємниця може єтому завдала єму тільки клопоту, що була так дуже очевидною.

„Правда, правда. — сказав я — пригадую собі добре єго втіху. Я справді думав, що він вже в конвульсиях.

„В материяльнім сьвіті — казав далі Дюпен — повно дуже близьких анальо-

гій до нематерияльного світа. А що метафори або образу можна ужити в цілі скріплення доказу чи прикраси опису, то навіть реторичні догми набрали якоїсь тіни правдоподібности. Видаєть ся, наприклад, що сила інерції є одна і та сама в фізиці і метафізиці. Що більше тіло труднійше вправити в рух ніж менше і що звязане з ним momentum остає в залежності від тої трудности, се такаж сама правда в першій, як правдою є в остатній; що інтелекти здібнійші, дужші, більше сталі і справні ніж інтелекти низшого рода, найтруднійше буває порушити, та що вони находять ся в більшім клопоті, в більшій непевности при перших кроках свого розвою. Але чи запримітили ви коли, які написи на рогах улиць і над склепами звертають найскорше увагу?"

„Ніколи мене се не застановило“, — сказав я.

„Є одна гра в згадуванє, що єї грають при помочи карти. В тій грі одна сторона каже другій винайти якесь слово — назву міста, краю, ріки, королівства — коротко, винайти яке не будь слово на сорокатій і запутаній поверхни. Новик в сій грі силуєть ся звичайно заклопотати противників тим, що завдає їм імена печатані найдрібнішими черенками; але практик вибирає такі слова, що їх напечатано буквами розстріленими, від одного краю карти до другого. Такі

імена, подібно як оголошення і написи на рогах улиць, печатані дуже грубими буквами, не звертають на себе уваги як раз в наслідок того, що вони аж надто очевидні. І тут фізичне переоченє є сильно аналогічне до неуваги моральної, в наслідок якої ум перескакує надто легкопонятні, виразні преміси. Та бачить ся, що ся точка лежить трохи вище або нижше понятя префекта. Він ні разу не подумав про правдоподібність, або можливість того, щоб міністер поклав лист перед носом цілого сьвіта в цілі як найбільшого запевнення, що якась часть того сьвіта его не догляне.

„Та чим довше я застановляв ся над сьмілою, спритною і бистрою вдачею Д—., над тим, що скоро він раз намірив як слід покористувати ся листом, так ему й треба мати его все під рукою; над рішучою певністю префекта, що той лист не скритий в обсягу его звичайних дослідів, — чим довше я над тим всім застановляв ся, тим більше і впевнював ся, що міністер, в цілі захованя того листу вхопив ся вельми бистроумного способу і — зовсім не силував ся его укрити.

„З такими гадками в голові, а заочотрився в пару зелених окулярів і зовсім випадково явив ся одного гарного ранка в домі міністра. Застав его дома. Він позіхав. протягав ся; старав ся, як звичайно, забити час, як-коли-б ему було незвичайно скучно, людина-ж з него справді,

може найбільше енергічна поміж всіми, які тепер живуть. — та лиш тогді, коли его ніхто не бачить. Щоб достроїтись, до него, я почав жалуватись, що слабкий на очи і нарікав, що приневолений уживати окулярів, а тим часом під їх ослоною, перебіг очима осторожно, раз коло разу, цілу комнату, зайнятий на позір виключно розмовою з господарем.

„Особливо-ж звернув я увагу на широкий стіл до писаня, де, між иньшими паперами, лежало в неладі кілька листів різного змісту, один чи два музичні інструменти і кілька книжок. Тут, по довгих і запопадливих дослідях, я всеж таки не замітив нічого, що могло б збудити якесь більше підозріне.

„Врешті мої очи, бігаючи довкола по комнаті, спочили на дрантивій картоновій коробочці на листи, що на брудній савій стяжці звисала з малого мосяжного цвяха саме над параваном від печі. В сій коробці, о трох чи чоторах відділах, було пять чи шість візитових карт і один одинокий лист. Той був сильно занечищений і помятий. Роздертий майже на двое через середину він немов говорить, що намір роздерти его в першій хвили як непотрібну цидулку, змінено чи залишено. З далека впадала в очи велика чорна печатка з дуже значною буквою Д. і адрес самого міністра, виписаний дрібним женським почерком. Лист кинуте байдуж-

но, навіть як здавало ся, з погордою в один з найвизших відділів коробки.

„Ледви я глянув на той лист, вже і знайшло ся в мене відкись пересьвідчене, що се той сам, за яким шукаю. Певно, що на перший погляд він радикально різнив ся від того, що его докладний опис читав нам префект. Тут печать була велика і чорна з буквою Д.; там мала і червона з княжим гербом родини С. Тут адреса міністра була дрібна і зраджала женську руку; там титул одноі особи королівської родини був винисаний замашисто, сьміло і рішучо. В однім лиш форматі оба листи згаджались, — в дальших різницях вражала пересада Папір брудний і подертий ніяк не годив ся з дійсною методичними навичками Д. і зраджував намір підсунути кождому гадку, що лист не має найменшої вартости. Все те, в купі з пересадно кидаючим ся в очи положенем листу перед очима кождіського гостя і точна згода з всіма тими висновками, до яких я дійшов був перше, — все те кажу, будило сильне підозрінє в того, хто прийшов з наміром підозрівати.

„Я проволік свою візиту як міг найдовше, а вдавни ся з міністром в дуже горячу диспуту на тему що, як я се знав зовсім на певне, не переставала его ніколи цікавити і дратувати, звертав цілу свою увагу безпреривно на лист. Підчас того досліду я вбив собі в память его вишній вигляд і уложене в коробці. В кінці від-

крив я щось таке, що вибило останну крихту сумніву, яка могла ще в мене задержатись. Приглядаючи ся рогам паперу я запримітив, що вони більше стулені, ніж се видалось-би потрібним. Вони були з л о м а н і, як се лучає ся з твердим папером, що его раз зложено і стулено при помочи машини, а потім відогнуто в сторону притивну тому складови чи краєви, що его творив первістний рубець. Того відкриття було для мене досить. Я знав вже, що листь, мов рукавичку передицьовано, вигладжено, і на-ново запечатано. Попрацювавши міністра зараз, я вийшов, липивши в него на столі золоту табакерку.

„Другого дня я зголосив ся по табакерку і ми з запалом поновили вчерашню розмову. Та саме підчас нашої розмови, безпосередно під вікнами дому роздав ся голосний вистріл, ніби з пістоleta, почім наступили страшні крики і зойки наляканої черні. Д. метнув ся до вікна, відчинив его і виглянув. В тій хвили я підійшов до коробки, виймив з неї лист, сховав его в кишеню, а на его місци поклав внішне facsimile, яке приготував собі старанно дома. Букву Д. прийшло ся мені підробити легко при помочи відтиску з хліба.

„Буча“ на улиці счинила ся була в наслідок неосторожного обходження якогось чоловіка з мушкетом. Він вистрілив серед юрби жінок і дітей. Та показало ся, що набій був без кулі. Чоловіка, яко неспов-

на розуму чи п'яницю пустили свобідно. Коли він відійшов, Д. відступив від вікна, до якого я вже після схованя листу був наближив ся. Я не забаром знов попрощав ся з ним. Чоловік, той ніби-то несповна розуму, був мвою найнятий“.

„Та що за ціль мали ви, — спитав я — кладучи на місци листу facsimile. Не було-б то лїпше, вхопити его підчас першої візити і пійти?“

„Д.“ — відповів Дюпен —, чоловік, на все готовий, загонистий. Надто, в него дома чимало відданої его справі прислуги. Коли-б я стрібував був се що ви мені радите, може й не вийшов би був від него живим. Добрі люди в Парижи не були-б ніколи почули про мене. Та в мене був ще ивший намір. Ви знаєте мої політичні переконаня. В тій справі я ділаю як сторонник інтересованої панї. Вона була в сімнайцять місяців в его власти. Від тепер є він в єї власти, скоро-б. не полавши ся, що листу в руках вже не має, почав собі таке, яке міг би починати лише з листом в руках. Тим він зараз довівби себе до нехибної політичної згуби. А упадок его при тім був би не менше наглим як прикрим. Добре то балакати про *facilis descensus Avernii*; Та при всякім ході в гору — як Каталяні каже про сьнів — лекше вийти ніж сходити. В сім випадку в мене нема ніякої симпатії а радше ніякого жалю для того що, сходить. Він є оттим *monstrum*

horrendum — спосібний чоловік без моральних основ. Признаюся, що мені хотілось би знати, які саме будуть в него думки, коли, як префект каже, „одна особа“ заглузує собі з него і йому прийдесть ся отворити лист вкинутий мною в коробку.

„Що? ви написали там щось цікавого?“

„Очевидно! Се-ж якомсь негодилось лишати внутро зовсім порожне; се виходило-б на обиду. Раз у Відни Д. загодівав був мені одну прикрість, а я, зовсім жартом, обіцяв віддачитись ему. І так, знаючи, що він буде цікавий дізнати ся, хто се саме такий перехитрив его, я думав, що було б кривдою не дати ему ключа до відгадки. Він знає добре мій почерк. І я написав ему, саме серед чистого аркуша, слова:

— — — Un dessein si funeste
s'il n'est digne d'Atrée, est digne de Thyeste.

„Найдете їх в Атреї“ Кребілльона“



3 M I C T.

Н О В Е Л Ї.

	сторона
1. В Мальнитромі	1
2. Дивний вплив месмерізму на скін чоловіка	29
3. Розмова з мумією	45
4. Загублений лист	73



